

ERROL

**MICHAL
PŘIBÁŇ**

JOSEFA

ŠKVORECKÉHO

ŽIVOT

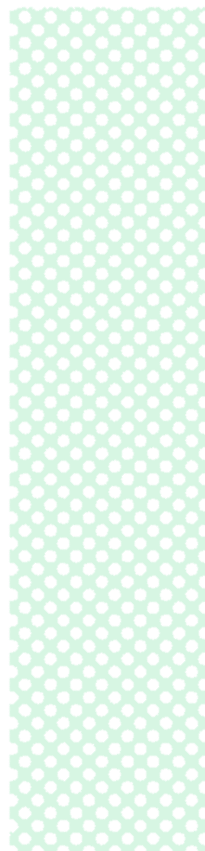
PRVNÍ

1924–1969

HOST

BRNO—PRAHA
2024

ERROL

**MICHAL
PŘIBÁŇ**

**JOSEFA
ŠKVORECKÉHO**

ŽIVOT

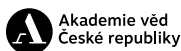
PRVNÍ

1924—1969

Při psaní knihy byly využity bibliografické zdroje výzkumné infrastruktury Česká literární bibliografie (kód ORJ: 90243).

Rukopis knihy vznikl v rámci projektu Český literární exil 1948—1989 (DH23P03OVV011), řešeného v Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky, v. v. i., který je financován z prostředků Programu na podporu aplikovaného výzkumu v oblasti národní a kulturní identity na léta 2023 až 2030 (NAKI III) Ministerstva kultury ČR.

Knih byla vydána s podporou Akademie věd České republiky.
Vychází s finanční podporou Ministerstva kultury ČR a města Náchod.

Recenzenti

prof. PaedDr. Michal Bauer, Ph.D.

doc. PhDr. Ondřej Sládek, Ph.D.

© Michal Příbáň, 2024

Cover photo © Josef Nikodým — dědicové, 2024

Držitelé práv k obrazové dokumentaci jsou uvedeni na s. 699—704

© Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2024

© Host — vydavatelství, s. r. o., 2024 (elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-2341-2 (PDF)

OBSAH

	ÚVODEM	11
1.	MLADÁ LÉTA NÁCHODSKÁ	19
2.	DO PRAHY!	127
3.	V DŽUNGLI	197
4.	U TANKOVÉHO PRAPORU	239
5.	V REDAKCI	269
6.	PRAŠIVÉ KOTĚ	349
7.	CESTA Z KLATBY	429
8.	NA VÝSLUNÍ?	521
9.	OSMAŠEDESÁTÝ	625
	PRAMENY A LITERATURA	691
	SEZNAM VYOBRAZENÍ	699
	SUMMARY	705
	JMENNÝ REJSTŘÍK	709

Zdeňku Staňkovi

za všechny ty roky nejen na Lerchově

Památce mých rodičů

ÚVODEM

„Každý máme autora, k němuž přes vzdálenost času, místa, osudu, námětu i kvality cítíme vnitřní spřízněnost, který byl pro nás kdysi něčím na způsob zjevení.“

(Josef Škvorecký)

Bylo mi patnáct let, když mi rodiče dali do rukou *Zbabělce*, a já jsem je přečetl tak, jak by je přečetl každý kluk, kdyby se k nim v roce 1981 dostal tak jako já. S Dannym a Přemou jsem prožil dobrodružství při ostřelování německého tanku, jako bych byl u toho. Postavy Dannyho kamarádů z jazzbandu jsem zcela spontánně osazoval tvářemi svých přátel a v naprostém souznění duší jsem si s vypravěčem protrpěl marňost jeho lásky k Ireně i pochyby o ní. Nedalo mi žádnou práci identifikovat se s Dannyho pohledem na svět a hlavnímu hrdinovi jsem spolehlivě naletěl i v těch pasážích, kdy jsem k němu měl být kritičtější. Četl jsem ten zakázaný román s prožitkem, který sice nebyl vysloveně neopakovatelný, ale s přibývajícím věkem je mi čím dál méně dostupný. A snad právě hloubka tehdejšího prožitku vyvolala k životu nevyhnutelný průvodní jev: získal jsem k autorovi důvěru a dodnes jsem ji neztratil. Nad jeho dalšími knížkami, eseji a články samozřejmě tu a tam přicházely dílčí pochyby, otázky a někdy i nesouhlas, jenže důvěra měla pevné základy a já jsem dokázal Josefa Škvoreckého respektovat i tam, kde k naprostému souznění mezi autorem a čtenářem nedocházelo.

O dva roky později mi třídní profesor Zdeněk Staněk půjčil k přečtení *Mirákl*. Přiznávám, že tentokrát jsem se do příběhu tolik necítil, zato jsem však usoudil, že některé kapitoly by mi mohly posloužit téměř jako učebnice nedávných literárních dějin, kdybych si za jména

všech Vrchcolábů, Hejlů, Kocourů a Vohnoutů dokázal dosadit jména jejich reálných předobrazů. Brzy jsem samozřejmě pochopil, že to nebyla úplně správná úvaha, ale i s dlouhým časovým odstupem ji omlouvám poukazem na fakt, že informace o literárním životě šedesátých let nebyly tehdy zvědavým gymnazistům k dispozici, a když, tak nepokrytě zkreslené. Za pomoci pamětníků a starých novin jsem tedy začal luštit a překládat: Hejl musel být Havel (moc se mi to nelíbilo), Vohnout asi Pilař, nebo Skála, anebo někdo jiný takový, Foglar určitě nebude Foglar, ale spíš Ptáčník atd. atd. Pro zábavu a pro kamarády jsem o tomto poznávacím procesu napsal článek nazvaný „Nápady čtenáře *Miráklu*“, a když přišel převrat, nabídl jsem ho k uveřejnění do brněnského časopisu *Rok*, kde v roce 1991 vyšel. Členové redakční rady se chytali za hlavu nad mojí čtenářskou naivitou a já jsem se začal obávat, že mají pravdu a že jsem své jméno budoucího literárního historika navždy připravil o jakoukoli vážnost. K dovršení pochyb mě po čase našel dopis se zpáteční adresou Josefa Škvoreckého. Vzpomněl jsem si na jeho prohlášení v úvodu *Miráklu*, připomínající, že fiktivní postavy jsou fiktivní postavy a podobnost s realitou je čistě náhodná, a napadlo mě, co v ještě nerozlepeném dopise asi stojí: Vážený pane, přečetl jsem si váš článek a rád bych vám sdělil, že jste hlupák, neboť takhle se knihy přece nečtou! S pozdravem Škvorecký. Poněkud roztřesen jsem dopis otevřel — a četl jsem: Vážený pane, přečetl jsem si váš článek a rád bych vám sdělil, že postava spisovatele Kocoura nezobrazuje Jiřího Koláře, jak uvádíte v článku, nýbrž Josefa Hiršala. S pozdravem Škvorecký.

Namísto uklidnění však přišly nové pochyby. Co to tedy ten Škvorecký v *Miráklu* vlastně napsal? Fikci? Kroniku? Vzpomínky, které mají reálný základ, ale pochopitelně též právo na omyl? Anebo dokonce právo na fabulaci? Mohou mít *vzpomínky* v rukou beletristy *právo na fabulaci*? Ve starých exilových *Listech* jsem našel článek, v němž autor dopovídá osudy postav ze *Zbabělců*: dozvěděl jsem se, že Benno umřel na počátku normalizace během koncertu přímo na pódiu, Harýk že se rozvedl s Lucií a Irena si Pivonku nakonec nevzala... A pak mi

kdosi řekl, že Harýk ovšem kromě toho v šedesátých letech napsal znělku ke *Křemílkovi a Vochomůrkovi*, a mně došlo, že nejen Vohnouti, Kocourové a Hejlové mohou mít zcela konkrétní tváře Pilařů, Hiršalů a Havlů, ale že i všechny Ireny a Marie a další slečny z *Prima sezóny* měly své reálné, nejen literární půvaby. A skutečně: od devadesátých let Škvoreckého spolužáci Jarka Suchý a Libor Volný prováděli po Náchodě turisty a ukazovali jim Port Artur, kavárnu v Beránku, ale také „dům, kde bydlela Irena“, a tak podobně. Ani já jsem neodolal a vydal jsem se tehdy do Náchoda.

Ale místo toho jsem přijel do Kostelce. Vždyt tady, právě u tohoto stolu pronesl Benno onu památnou větu, že se revoluce vodkládá na neurčito. Věděl jsem, že se prohřešuji proti všem desaterům závazným pro všechny literární historiky, ale nedokázal jsem odolat. Překročit ve dveřích Port Arturu hranici mezi realitou a fikcí bylo tak svůdné... A snadné!

Šťastným řízením osudu jsem se v polovině devadesátých let s Josefem Škvoreckým seznámil a později sblížil. Naše přátelství bylo však zprvu především pracovní. S několika kolegy jsem sestavoval jeho bibliografii, s manželkou Alenou jsme k vydání připravili několik jeho knížek a postupně jsme pronikali do jeho soukromí. Ovšem do Toronta je to z Brna daleko, a tak bylo naše přátelství převážně korespondenční, což mi tehdy bylo líto, ale dnes vidím, že to mělo i světlou stránku. Když k tomu byly dobré důvody, vyměnili jsme si i několik mailů denně — a já jsem pomalu začal klást otázky, o nichž jsem si myslel, že je slavnému spisovateli ještě nikdo nepoložil. A všechny odpovědi jsem si schovával.

Na počátku našeho století se někdejší Josefův student a později kolega z Torontské univerzity Michal Schonberg rozhodl, že napíše Škvoreckého biografii. Schonberg není literární, nýbrž divadelní vědec a svým rozhodnutím nesledoval žádné odborné cíle — chtěl hlavně splnit Josefovo přání. Ano, Josef si opravdu přál vidět na pultech knihu o svém, nikoli Dannyho životě. Můžeme to považovat za projev určité ješitnosti, ale i tak bychom tuto jeho vůli měli přijmout

s pochopením. Škvorecký věděl, že se jeho život pomalu chýlí ke konci, a v knížkách a studiích o jeho díle, které byly dosud publikovány, něco postrádal a možná mu v nich dokonce i něco přebývalo. Dvacet let učil studenty Torontské univerzity americkou literaturu, napsal řadu velmi fundovaných esejů, ale k literární vědě v pravém slova smyslu si pozitivní vztah nikdy nenašel. V povídce „Epilog s dcerou boží“ čteme, že „estetika zabíjí poezii. Teorie literatury zabíjí literaturu“ — a není to jen řeč vypravěče. Samozřejmě byl po celý život zvědavý, co se o jeho knížkách píše, a měl upřímnou radost, kdykoli některý z bystrých čtenářů našel v jeho textech to, co bylo ukryto nejhluběji mezi řádky, anebo dokonce něco, co si při psaní neuvědomil ani on sám. Ale více než fundované analýzy odborníků ho zajímaly překvapivé postřehy čtenářů.

Michal Schonberg tehdy několikrát zaletěl do Prahy a do Náchoda, sešel se s mnoha pamětníky a Škvoreckého přáteli, jejich „výpovědi“ zaznamenával a dlouho plánoval, že je tak či onak zapracuje do budoucí knihy. Chtěl napsat pouhopouhý životopis, nic víc, nic míň; proto pořídil rozsáhlé „pracovní“ rozhovory také s oběma manželi (do nichž jsem zásluhou Zdeny Salivarové a redaktora Jana Šulce mohl nahlédnout i já). Jenže to do konce Josefova života nestihl a později svůj záměr vzdal. „Ono to snad ani napsat nejde,“ řekl mi při osobním setkání v roce 2018, a když jsem se ptal proč, odpověděl: „Protože všechno už je v Josefových knížkách. Já jsem vlastně neměl co dodat.“

Dlouho jsem o jeho slovech přemýšlel. Ano, převážná většina Škvoreckého beletristického díla je zásadně závislá na autopsii, tedy na autorových osobních zkušenostech a prožitcích, z nichž některé jsou v knížkách nejspíš skutečně zaznamenány tak, jak je autor v reálném životě zažil a procítil. Při čtení některých kapitol této knihy mě mohou čtenáři podezírat, že jsem beze studu opisoval z jeho povídek a románů, a já mohu doložit, že jsem ve skutečnosti vycházel z jiných, rovněž autentických, ale nikoli beletristických pramenů. S mnoha svými zážitky však Josef kreativně pracoval a k některým došlo dokonce až při psaní, protože jinak než na papíře nikdy neexistovaly. Čtenář jeho knih tyto případy pochopitelně nerozlišuje — proč by také měl? Vždyť románová

realita je jen jedna a Irena vypadá tak, jak si ji představuji já, nikoli tak, jak vypadala nějaká autorova spolužačka ve čtyřicátých letech minulého století. A ani Danny nevypadá vždycky jako Josef Škvorecký — když jsem v patnácti četl *Zbabělce*, vypadal například úplně jako já.

Michal Schonberg měl pravdu v tom, že Škvorecký toho o svém životě a o životě svých přátel napsal ve svých knížkách mnoho. Jenže nás při tom často vodil za nos a hodně toho zatajil. Klást mu po listopadu 1989 onu naivní otázku „A jak to bylo doopravdy, pane Škvorecký?“ nemělo smysl. On sám v té době už někdy ani nedokázal rozlišit, které okamžiky, jež zaznamenal v knížkách, skutečně prožil a které si jenom vysnil. V knize ostatně nikoli bezdůvodně cituji větu z mailu, který mi napsal v březnu 2004: „Pozoruješ, že moje staré vzpomínky jsou často dojmy, v nichž se mísí už jako ve fikci pravda s imaginací, a jsou tedy napůl mylné.“

Život Josefa Škvoreckého byl věru pestrý. Poznamenaly ho totalita nacistická, před níž se snažil uhýbat, neb mu v jeho věku a za dané situace nic jiného nezbývalo, i komunistická, s níž se nejprve marně pokoušel o jakési mírové soužití a potom se rozhodl emigrovat a podrývat ji zvenčí. Měl zkušenost se životem na malém městě ve východních Čechách i ve velkoměstech Severní Ameriky. Byl úspěšným spisovatelem, významným překladatelem a později též nakladatelem, ale také křehkým člověkem, kterého permanentně trápily zdravotní neduhy i tvůrčí nejistoty, jež bychom za jeho spokojeným a suverénním vystupováním, jak je pamatujeme z devadesátých let, nejspíš nehledali. Nikdy nebyl aktivista, ale vždy byl aktivní. Po celý život se pohyboval mezi zajímavými lidmi, které sám vyhledával, i těmi, kteří vyhledávali jeho. Vydal desítky a desítky knih, z nichž mnohé vycházejí dodnes, přesto v jeho pozůstalosti zůstalo několik dosud neznámých rukopisů. Zkrátka: usoudil jsem, že jeho životní příběh knihu unese.

Práci jsem rozdělil do dvou etap. Kniha, kterou držíte v ruce, se zabývá Škvoreckého „prvním“ životem, tedy obdobím na počátku ohraničeným datem narození a na konci 31. lednem 1969, kdy Josef se svou

ženou Zdenou odešel do kanadského exilu. Příští svazek obsáhne jeho život „druhý“, který se završil v listopadu 1989, i ten „třetí“, během něhož sice Škvorecký zůstal v Kanadě, mohl se však vrátit — i opakovaně vracet — ke svým „domácím“ čtenářům.

Základní úhel pohledu je životopisný. Protože však psaní bylo jedním z hlavních smyslů Josefova pobytu na tomto světě, nemíním se pochopitelně vyhýbat jeho dílu, které budu nicméně vykládat především v souvislosti s realitou jeho života. Ne proto, abych prostřednictvím životních faktů poněkud naivně interpretoval dílo, nýbrž právě naopak: proto, aby mi dílo pomohlo s „interpretací“ svého autora. I to je sice z odborného hlediska poněkud riskantní, ale věřím, že v případě natolik autoptického spisovatele, jakým byl Josef Škvorecký, by mi to čtenář mohl odpustit.

16

Jako podstatný pramen mi vedle autorova díla beletristického, esejistického i memoárového posloužila především jeho korespondence s manželkou Zdenou Salivarovou a s přáteli Janem Zábranou, Lubomírem Dorůžkou a Marií Štichovou. Mnoho informací mi poskytli Zdena Salivarová (především během mých návštěv v letech 2018 a 2022), Jarmila Emmerová a v letech dávno i nedávno minulých také Marie Zábranová, Lubomír Dorůžka, Libor Volný a další Škvoreckého přátelé z Prahy i Náchoda. Využil jsem též přepisu výše zmíněných osobních rozhovorů, které s manželi Škvoreckými v roce 2007 vedl Michal Schonberg, především však obsáhlého souborů mailů, které si Josef v letech 1994—2011 vyměnil se mnou nebo s mou manželkou Alenou, a pochopitelně též svých poznámek z příjemných setkání během našich pobytů v Torontu. Prostudoval jsem Škvoreckého osobní fond uložený v Torontu a také fond uložený v Hoover Institution v kalifornském Stanfordu (kde se ovšem prameny k předemigračnímu období jeho života vyskytují minimálně), k dispozici mi byly jeho fondy v Literárním archivu Muzea literatury v Praze a v archivu Společnosti Josefa Škvoreckého. Nahlédnout jsem směl také do několika soukromých archivů a pochopitelně jsem využil i svůj vlastní.

Za posledních pětadvacet let jsem přečetl značné množství zásadních i drobnějších studií a článků, které se zabývají Škvoreckého životem a dílem. Při práci na autorově bibliografii mi prošly rukama téměř všechny, které jsou v ní uvedeny. Soupis sekundární literatury v této knize však volím stručnější a omezují ho především na knihy, z nichž opakovaně cituji (k těmto zdrojům pak odkazuji přímo v textu, a to v závorce bezprostředně za citovanou pasáží). Zdroje užitě k jednorázovým citacím či odkazům uvádím jen v poznámkách pod čarou. Tento postup sice není obvyklý, neboť kombinuje dvě odlišné metody, není však příliš náročný na prostor, ve výsledku je přehledný a čtenáři umožňuje rychlou orientaci. Zájemce o další literaturu ke Škvoreckého dílu odkazuji do dostupných bibliografických soupisů.

Na nemnoha místech si čtenář povšimne, že určité pasáže jsou výrazněji odsazeny od levého okraje stránky, aby se již na první pohled odlišily od ostatních. Tento postup volím všude tam, kde cítím potřebu komentovat, ne-li dokonce zpochybnit něco, co jsem uvedl v hlavním textu. Charakter těchto pasáží v podstatě odpovídá poznámce pod čarou, na jejíž místo se však vzhledem k rozsahu nevejdou.

Zmínit je třeba i další „vnitřní“ pravidla následujícího textu:

V kurzivě jsou uváděny názvy literárních děl, pokud tvoří „vyšší“ (obvykle knižní) celek. Názvy jednotlivých povídek, statí, esejů a článků uvádím standardním písmem v uvozovkách. Citáty z odborných a publicistických zdrojů uvádím rovněž běžným písmem, avšak citáty z děl beletristických kurzivou (toto odlišení je nutné, abychom vždy věděli, kdy čteme citaci Josefa Škvoreckého a kdy citaci vypravěče jeho povídek a románů).

Životní data uvádím pouze u osobností, které hrály ve Škvoreckého životě významnou roli, respektive v případech, kdy je ve veřejných zdrojích nelze snadno vyhledat.

A last but not least, jak by poznamenal Škvorecký:

Ačkoli jsem knihu pojmenoval autorovou letitou přezdívkou, kterou měl rád a jíž ho oslovovali zejména přátelé, s nimiž se sblížil

v padesátých letech, sám ji v knize příliš nepoužívám. Pakliže Škvoreckého často jmenuji pouze jeho křestním jménem, nečiním tak z jakési familiárnosti, nýbrž z důvodů v podstatě stylistických (zpočátku jsem zkoušel užívat jen příjmení, ale vzhledem k četnosti jeho výskytu to nevypadalo pěkně).

18

Během mnohaleté práce na této knize jsem se neobešel bez pomoci mnoha přátel a kolegů. Poděkovat musím především své ženě Aleně za tvůrčí i redakční spolupráci a také za toleranci, již bylo hodně zapotřebí. Velké poděkování posílám do Kanady Zdeně Salivarové a vděčně vzpomínám na všechny chvílky strávené na Sackville Street v debatách s Josefem Škvoreckým. Důležitými radami, ale především praktickými skutky mi pomohli Václav Křištof (a další přátelé ze Společnosti Josefa Škvoreckého), Jarmila Emmerová, Jiří Gruntorád, Tomáš Mazal, Zuzana Novotná, Tomáš Pavlíček, Petr Šámal, Jan Šulc, Petr Vidomus, Dominika Bendová, Michal Jareš, Lenka Jungmannová, Petr Koura, Antonín Kříž, Petra Loučová, Michal Schonberg, Viktor Stoilov, Kateřina Schwabiková, Zuzana Augustová, Michal Bauer, Jan Bělobrádek, Karol Bílek, Aleš Fetters, Pavel Janáček, Zdeňka Karasová, Irena Kraitlová, Kateřina Piorecká, Zuzana Prislíngerová, Alexandrové Skaličtí, Ondřej Sládek, Jan Šafránek, Miloš Šuchma, Věra Tomanová, Jiří Trávníček, Marie Zábranová, Aleš Zach a mnozí další. Děkuji všem. Bohužel už jsem nestihl poděkovat Lydii Baštecké, Eduardu Burgetovi, Lubomíru Dorůžkovi, Miloši Fikejzovi, Vladimíru Justlovi, Františku Knoppovi, Jiřímu Rambouskovi, Liborovi Volnému a vlastně ani rodičům za to, že mi na počátku osmdesátých let odemkli tu neprosklenou část knihovny v obýváku. Zvláštní poděkování patří mému třídnímu profesorovi z gymnázia Zdeňku Staňkovi, který měl v téže době odvalu a trpělivost, a já jsem proto u něho mohl absolvovat soukromý seminář „úvodu do škvoreckologie“ pro dospívající posluchače.

1. MLADÁ LÉTA NÁCHODSKÁ

Rodiče Josefa Škvoreckého se seznámili 23. března 1920, pravděpodobně v Praze, kde tehdy oba žili. Maminka Anna Kurážová s dvouletou dcerou Aničkou, tatínek Josef Škvorecký starší jako bankovní úředník s prozatím velmi krátkou praxí, zato s válečnou zkušeností vojáka z první světové války. „Ačkoli říkali jsme si, že zůstanem si jen přáteli,“ zapsala maminka do rodinné kroniky, kterou vedla s přestávkami až do poloviny čtyřicátých let, „přec z přátelství našeho vznikla láska, láska hluboká a opravdová, a tak po dvou a čtvrt roku známosti slavili jsme dne 9. června 1923 v 9 hodin dopoledne svatbu. [...] Prosila jsem v duchu Boha, aby mně dal sílu, abych všechny povinnosti své řádně mohla plnit a s mužem svým všechno dobré i zlé snášeti. Chci a budu! Mám svého muže upřímně a z celé duše ráda — je mi vším! Bůh dopřej mi, aby bylo tak vždy!“ (ŠKVORECKÁ 1945)

TATÍNEK A MAMINKA

Anna Kurážová se narodila 29. června 1896 v Brnířově na Domažlicku. Oba její rodiče sice měli kořeny v jižních Čechách, avšak otcova profese rodinu přivedla nejprve do Brnířova a potom do Rakovníka. Jan Kuráž (1862—1938) pracoval u dráhy jako „vechtr“, tedy strážce trati, maminka Anna, rozená Vacikarová (1866—1910), brzy umřela.

Rod Josefa Škvoreckého staršího pocházel ze Sedlčan, jeho děd i praděd byli soukenickými mistry, ale děd Josef Škvorecký (1832—1902)

posléze změnil profesi a stal se kontrolorem v sedlčanské záložně. Otec Karel Škvorecký (1860—1937) se vydal v jeho stopách a nastoupil jako adjunkt berního úřadu ve Strakonících, později však přesídlil do Kolína, kde se jeho manželce Boženě, rozené Benešové (1871—1948), dne 24. listopadu 1897 narodil druhý syn Josef Alois. Když měl sotva několik měsíců, byl jeho otec jako již plně kvalifikovaný berní kontrolor přeložen do Pelhřimova, kam se i s rodinou přestěhoval.

22

Po maturitě, kterou skládal na českojazyčném gymnáziu, byl Josef Alois povolán do rakouské armády a možná hned v první bitvě první světové války, které se zúčastnil (že šlo o Zborov, se sice traduje, ale ověřit tento údaj se mi nepodařilo), byl raněn. Nepřítel ho střelil do hollenní kosti, ovšem na místě se raněnému dostalo jen zběžného ošetření. Po nějakém čase ho našel starší bratr Karel (1894—1975), sloužící tehdy v armádě jako feldkurát, vojenský kaplan, a ten se okamžitě postaral o Josefův převoz do Vídně. Ačkoli šlo o téměř beznadějný případ a Josef se už smířoval s amputací, zdejší chirurg se rozhodl dvacetiletému mladíkovi nohu zachránit. To se mu sice naštěstí podařilo, pacient za to však zaplatil nejen téměř roční hospitalizací, ale především permanentními potížemi, jimiž bude trpět po celých příštích padesát let. Po návratu z války pak absolvoval abiturientský kurz na Obchodní akademii a poté zahájil kariéru finančního úředníka.

Ona „hluboká a opravdová láska“, o níž maminka píše v rodinné kronice, prošla hned na počátku zásadní zkouškou. Žena s nemanželským dítětem nebyla dle tehdejších společenských pravidel tou nejvhodnější partnerkou pro mladého muže ze středostavovské rodiny a také v tomto případě rodiče lásce svého syna zpočátku příliš nepřáli. Otec Karel Škvorecký starší se mezitím vrátil na Okresní berní úřad do Kolína a stal se jeho ředitelem, a ačkoli syn se do jeho působnosti stěhovat nemínil, otec se obával, že „ostuda“ by si jeho rodinu na malém městě dříve nebo později našla. Syn tedy zcela v souladu s dobovými konvencemi po čase tlaku podlehl a s přítelkyní se rozešel, což Anna přijala se smutným porozuměním a na rozloučenou svému příteli věnovala rukopisný svazek básní svých oblíbených autorů. Po krátké

odluce — a údajně také po velmi naléhavém apelu od společných přátel — Josef ovšem sebral síly a s rodiči dohodl kompromis: s Annou se ožení, odejde však z Prahy, aby nebyl na očích otcovým přátelům a kolegům, a jeho nastávající svou tehdy pětiletou dceru natrvalo „odloží“ k příbuzným do Rakovníka.

Podle nevěstiny vzpomínky se svatebního obřadu zúčastnili jen rodiče a sourozenci nastávajících manželů. Do lavic smíchovské baziliky svatého Václava se tedy spolu s ženichovými rodiči posadili jejich starší syn Karel a mladší dcera Anna (1899—1980) a také docela početná rodina Kurážových, kterou kromě tatínka tvořilo pět nevěstinych sourozenců. Josef si z nich v budoucnu nejvíc oblíbí nejmladší „tetu Máničku“ (1908—1939), provdanou za milovaného strýce Pavla Münze (1892—1939), a strýce Rudolfa Kuráže (1888—1958), na kterého už tehdy čekala diplomatická kariéra: v letech 1927—1935 bude československým generálním konzulem v Sydney a v letech 1946—1948 v New Yorku. Svatby se možná zúčastnili i nevěstin druhý bratr Karel (1900—1971?) a sestry Růžena (1891—?) a Karolína (1893—?).

Z Prahy novomanželé odjeli krátce po obřadu, nikoli však na svatební cestu, nýbrž do Josefova nového působiště — do Náchoda, v jehož okolí, jak si poznamenala sečtělá a vlastenecky založená manželka, „odehrával se tak mnohý z románů našeho spisovatele mistra Al. Jiráska“. Zde bude Josef Škvorecký starší po celý svůj příští aktivní život pracovat v pobočce Länderbanky (později Banky pro obchod a průmysl, za války Böhmische Eskomptebank a po válce Živnostenské), kde to dotáhne do funkce disponenta s podpisovým právem, především se však jako muž mnoha zájmů výrazně zapíše do kulturních a společenských dějin města. Jeho manželka zůstane v domácnosti: celý svůj život zasvětil rodině, svému muži a především synovi. S Pepíkovým dětstvím a dospíváním budou spojeny její nejšťastnější chvíle, také však strach a obavy o jeho budoucnost.

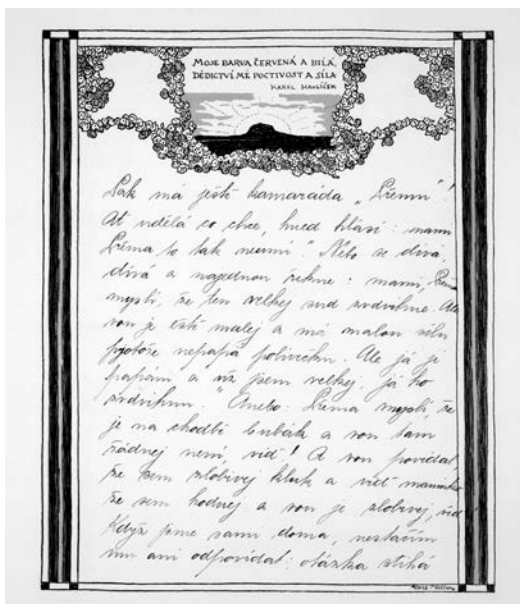
Josef se narodil 27. září 1924 v 9 hodin ráno za asistence náchodského lékaře Karla Krause, jemuž o mnoho let později vybuduje pomník v postavě „pana doktora Strasse“ ze *Sedmiramenného svícnu*. „Mé

nejvroucnější přání splněno,“ zapsala si po několika dnech maminka. „Dala jsem muži syna, a když jsem viděla, jak radostí až zaslzel, zapomněla jsem ihned na všechny bolesti a cítila jsem se tak šťastnou jako nikdy v životě!“ Dne 12. října byl synek pokřtěn jako Josef Václav; první jméno zdědil po otci, druhé dostal vzhledem k datu narození (den před svatým Václavem). Za kmotry mu šli dědeček Karel Škvorecký a maminčin bratr Karel Kuráž.

24

Na svět přišel a první měsíce života trávil v domě v Komenského ulici číslo popisné 266. V přízemí byla autoopravna a v prvním poschodí byt, který však rodičům příliš nevyhovoval, takže se brzy přestěhovali do jednoposchodového činžovního domu „u Welzelů“ v Raisově ulici číslo popisné 676, který stál nedaleko dnešní benzinové pumpy v Pražské ulici. Odtud začne Josef objevovat svět. První samostatné krůčky vykoná na dvorku, kde se k němu přidá kluk od sousedů, jakýsi Přemysl Nejezchleba, syn jednorukého legionáře, který vlastnil trafikku na rohu náměstí a sklad tabáku. Ačkoli i odtud se budou Škvorečtí brzy stěhovat, přátelství s Přemou se Josef nevzdá a ze svého prvního kamaráda později učiní Přemysla Skočdopole, poměrně významnou postavu celé zbabělecké ságy. Ani pan Welzel budoucímu spisovateli neunikne: právě on byl totiž spolumajitelem skladu pohonných hmot, jehož výbuch, ke kterému došlo v srpnu 1941, se stane jednou z epizod *Příběhu inženýra lidských duší* (v románu se o něj postaral — ovšem v naprostém rozporu s realitou — právě Přema „Skočdopole“).

V předchozím odstavci jsem zmínil tři náchodské občany, které Josef poznal v prvních letech svého života. Do ordinace doktora Krause docházel po celé dětství, s Přemou si hrál dřív, než se naučil pořádně mluvit, a pana Welzela nejspíš často potkával v domě nebo na ulici. Životní příběhy všech tří se ve větší či menší míře promítnou do jeho literárního díla, které on sám nejednou prohlásí za „Dichtung und Wahrheit“. Tuto formulaci lze zajisté vztáhnout na tvorbu mnoha spisovatelů, knihy Josefa Škvoreckého jsou však s prožitou realitou svázány mimořádně pevně. Jako by autor

Počátky Josefova přátelství s Přemyslem Nejezchlebou jako první literárně zaznamenala paní Škvorecká v rodinné kronice

neuměl či nechtěl fabulovat příběhy svých postav — nebo přinejmenším počátky oněch příběhů — takřikajíc od čistého stolu. Jako by toužil zaznamenat skutečný svět, ve kterém žil, jako by se cítil být téměř povinen zapsat jedinečné osudy svých konkrétních současníků. Zároveň však chtěl každou svou postavu vybavit specifickým a často komplikovaným posláním, sdělením či alespoň vzkazem čtenáři. Kroky svých postav začíná fabulovat velmi často až v zájmu naplnění tohoto záměru: někdy jde o mírnou obměnu reálných osudů, v jiných případech odchylku od reality způsobí pouze Josefův jedinečný úhel pohledu, jindy však realita poslouží jen jako startovní čára, od níž vybíhá příběh zcela smyšlený. Stokrát se může čtenář ujistovat o dávno nabytém a vpravdě elementárním poznatku, že svět reálný není se světem fikce nijak prostupný, současně si však nemůže nevšimnout, že osudy pana doktora Krause a jeho literárního dvojníka pana doktora Strasse, stejně jako životní příběh Přemy Nejezchleby a Přemy Skočdopole jsou jako dvě původně rovnoběžné kolejnice, které se v některých úsecích jejich životní dráhy od sebe vzdálí výrazně, jindy však jen

poněkud, anebo se k sobě naopak těsně přiblíží; málokdy se stane, že by jedna z kolejnic prudce odbočila do jiného směru. Není to tak nutně u všech Škvoreckého postav, ba ani ne u těch, které zabydly románový Kostelec, tolik podobný Náchodu. Ale je to jeden z principů Škvoreckého psaní.

Čtenář pochopitelně není autorovi nijak zavázán a znalosti *náchodské* reality ke čtení *kosteleckých* próz nepotřebuje. Přema Skočdopole, stejně jako pan doktor Strass jsou literární hrdinové, jejichž život sestává jen z těch činů, které jim předepsal autor — a do zdrojů autorovy inspirace čtenáři nic není (pokud jeho zvědavost nesaá za hranice světa fikce).

26

Jenže jak s tím vším má naložit životopisec, který svou práci nezačíná od románů, nýbrž od *náchodské* skutečnosti? Nebude snad „ostraha“ oné prý neprostupné hranice mezi realitou a fikcí jeho vůbec nejtěžším úkolem, jenže z jiné strany, než odkud si ji hlídají čtenáři a recenzenti beletrie? Dokáže odolat pokušení a nebude životní etapy skutečného Přemysla Nejezchleby, které nejsou v dostupných archivech zdokumentovány, nahrazovat ve svém vyprávění příběhem fiktivního Přemysla Skočdopole?

Josef Škvorecký bývá občas v publicistické nadsázce prohlašován za *kronikáře* našich moderních dějin: příběhy jeho povídek a románů českou poválečnou historii pouze neilustrují, nýbrž se snaží vystihnout a popsat způsoby, jimiž se ji skutečné i domnělé elity pokoušely tvořit a jimiž se ji ti nejobyčejnější občané pokoušeli přežít. Danny, Josefovo alter ego nejen v „*kosteleckých*“ románech, toho o sobě v knížkách říká hodně. Dozvídáme se však touto cestou něco i o Josefovi? Danny bývá označován za „nespolehlivého vypravěče“, a to nejen ve smyslu literárněvědné terminologie. *Nespolehlivý* je i jeho autor, a sice jako kronikář — to ovšem jen v případě, že za kroniku považujeme prosté záznamy reálných skutků s informacemi o jejich původcích, okolnostech, příčinách a důsledcích. Pokud však chceme na základě četby kronik pochopit okolnosti a podmínky života předchozích generací, pak nám Škvoreckého

knihy poslouží. Napětí mezi *Dichtung und Wahrheit* jim dodává čtenářskou atraktivitu: *Wahrheit* ve smyslu konkrétních a doložitelných faktů, s nimiž může pracovat i historik, je v jeho textech prokazatelně přítomna, *Dichtung* napomáhá tomu, aby ona pravda „byla pravdivější než pravda“, jak si to přál nejen Škvorecký, ale také nespočetná řada jeho literárních předchůdců, současníků i následovníků. Ano, Josef Škvorecký je *nespolehlivý kronikář*, ale *spolehlivý spisovatel*.

A jeho životopisec se s tím musí nějak vyrovnat.

Náchod, do něhož se Josef Škvorecký narodil, byl živým pohraničním městem, které ve dvacátých a třicátých letech procházelo obdobím rychlého rozvoje a bohatého kulturního a společenského života.¹ Počet jeho obyvatel se v té době pohyboval okolo jedenácti tisíc. Mnozí z nich byli zaměstnáni v textilním průmyslu, který měl v Náchodě dlouhou tradici — ve firmě Josef Bartoň a synové, v Mautnerových textilních závodech, v přádelnách Simona Katzaua na Babí či v několika dalších podnicích; později však desítky až stovky náchodských občanů zaměstnávaly také například Kudrnáčovy gumárny či elektrotechnická firma ATAS (původně Antonín Taichman a spol.) a nezapomínejme na pivo-
var (založený ovšem již v roce 1872). Na vedení radnice se střídavě podíleli národní socialisté, sociální demokraté, lidovci, členové strany živnostensko-obchodnické a národní demokraté, k nimž patřil nejen významný hybatel společenského života a v letech 1905—1919 starosta města Josef Čížek, ale také Josef Škvorecký starší, který se nicméně v politickém životě příliš neangažoval. Jednotlivé strany vydávaly vlastní tisk, takže místní občané si mohli vybírat mezi národnědemokratickými *Náchodskými listy*, vydávanými Františkem Karlem Zachovalem, nezávislým listem *U nás*, který měl názorově blízko k těže straně, sociálnědemokratickými *Podkrkonošskými rozhledy*, národněsocialistickými

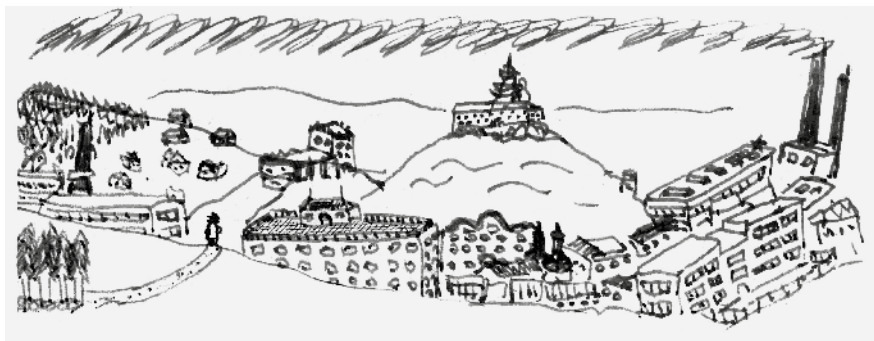
1 Podrobněji viz Baštecká, Lydia — Ebelová, Ivana (eds.): *Náchod*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2004.

Lidovými proudy, které řídil Josef Stejskal, a lidoveckou *Českou stráží*. Ke katolickému vyznání se v roce 1930 hlásila přibližně polovina Náchodčanů, židovskou komunitu tvořilo zhruba tři sta místních obyvatel a podobný počet se hlásil k německé národnosti.

28 Kulturní zázemí Náchoda vytvářely především divadelní ochotnické spolky, jichž zde (a v nejbližším okolí) působilo nejméně deset. Josefův otec byl členem Spolku divadelních ochotníků, který svá představení uváděl v Městském divadle, tedy v sále sousedícím s hotelem Beránek na hlavním náchodském náměstí. A nedostával zde zrovna malé role: v *Noci na Karlštejně* hrál Arnošta z Pardubic, ve *Fidlovačce* dohazovače Kozelku, zahrál si v Čapkově *Loupežníkovi* i v Jiráskově *Lucerně*. V *Našich furiantech*, kde se objevil jako starosta Dubský, se dokonce na jevišti potkal s tehdy devítiletým synkem, který zde nepřilíš nadšeně pobíhal v roli Filípka, dítěte chudého krejčíka Fialy, a s vypětím všech sil ze sebe vypravil větu: „Já budu plakat jako to naše telátko, když ho odstavili od kravičky.“ Vzpomínky účastníků z hlediště i ze zákulisí potvrzují, že ani v tomto souboru nebyla nouze o půvabné trapasy, jimž se cudně říká kouzlo nechtěného a které k ochotnickému divadlu neodmyslitelně patří: s Josefem Škvoreckým starším bývá spojováno několik historek s kníry a vousy, které se záludně odlepovaly v těch nejvypjatějších okamžicích jeho výstupů² (zaznamenal je ostatně i jeho syn v jedné povídce z cyklu *Ze života lepší společnosti*). Divadelní jeviště ovšem k uspokojení kulturních potřeb pana Škvoreckého nestačilo: chodil proto také zpívat do pěveckého sboru Hron, který byl vedle Náchodské filharmonie chloubou pestrého hudebního života ve městě.

Na přelomu dvacátých a třicátých let se však nejviditelněji rozvíjela architektonická tvář Náchoda. Právě v té době byla postavena nová funkcionalistická pošta a v témže slohu nedaleko i městská spořitelna, dále obchodní dům U města Paříže, budovy Masarykových

2 Suchý, Jaroslav: „Osobnost Náchoda — Josef Škvorecký otec — od jeho narození uplyne právě v pondělí 24. listopadu sto let“. *Noviny Náchodska* 6, 1997, č. 274, 22. 11., s. 13.

Náchod v kresbě Josefa Škvoreckého z roku 1950

městských a dívčích škol, Husův sbor, sám Adolf Loos navrhl kolonii dělnických domků na Babí a několik nových obytných domů vyrostlo na hlavním náchodském „bulváru“, tedy v Tyršově ulici, později nazvané Kamenice. Jeden z nich nechal postavit továrník Cyril Bartoň (dnes v něm sídlí Městská knihovna), jiný, s číslem popisným 136, řezník a uzenář Josef Lederer. Jeho dům byl dostavěn koncem roku 1928, ale než byl zkolaudován, mohli si budoucí nájemníci přijít své příští obydlí prohlédnout. Čtyřletý Pepík Škvorecký byl s bytem, který vybral jeho otec, velmi spokojen, a aby si ho při stěhování rodiče opravdu nespletli, vytvořil si v něm „poznávací znamení“: otisk svého prstu v zatím měkké xyrolitové podlaze budoucí kuchyně. Podlaha ztvrdla za několik dní, otisk v ní však přežije až do našich časů.

Pozornosti, kterou mu maminka po celé dětství věnovala, si byl Josef vědom a v pozdějších vzpomínkách občas projevil lítost nad stereotypem jejího života: cesta na trh, návrat z trhu, cesta k řezníkovi, vaření, oběd (otec míval v bance dvouhodinovou polední přestávku a domů to měl pár kroků), procházka s dítětem (na jaře a v létě se tatínek občas přidal), večere. Druhý den stejně tak. Z rodinné kroniky se však nezdá, že by maminka duševně strádala. Chlapec ji těšil a snad i dojímal prakticky každým svým projevem: „Náš Pepík je strašně rád na světě; když se naň někdo zasměje, rozřehtá se na celé kolo, že mu očka nejsou ani vidět,“ zapsala si v březnu 1925. Otec nezůstával pozadu: do kroniky sice po dvě desetiletí nenapsal ani čárku, zato však

pravidelně fotografoval (v rodině se říkalo „aparátíl“) a postaral se o bohatá a dodnes téměř v úplnosti dochovaná alba.

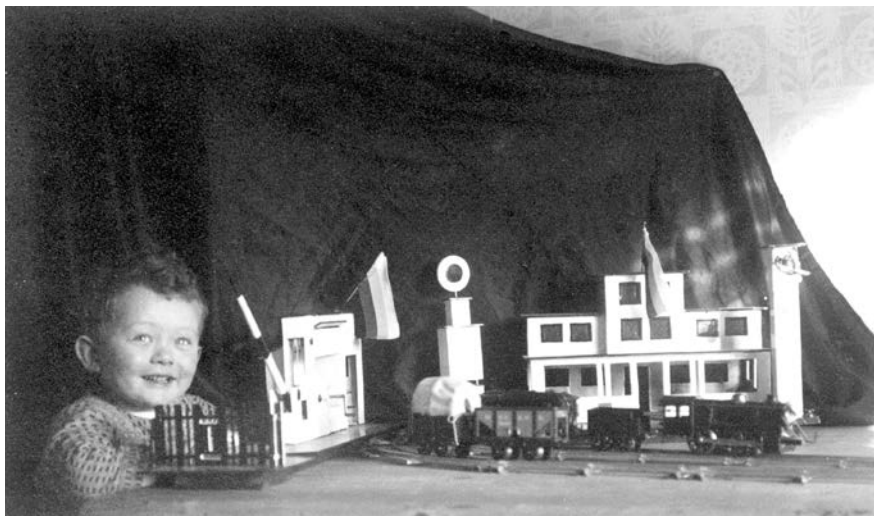
Maminčin společenský program představovaly především cesty za příbuznými. Často se jezdilo k prarodičům do Kolína (od pečlivé kronikářky víme, že v květnu 1926 Pepík poprvé cestoval vlakem), odtud k druhému dědečkovi do Rakovníka, někdy k tetičkám (respektive pratetám) do Sedlčan, do Zdic, také do západních Čech k otcovu bratru P. Karlu Škvoreckému, kaplanovi plzeňského arciděkanství (a předsedovi tamního klubu fotografů-amatérů), a někdy i do Prahy, kde žila otcova sestra Anna se svým manželem, lidoveckým poslancem Josefem Novákem (1888—1970). Prarodiče z Kolína i dědeček z Rakovníka naopak na svátky či při jiných významných příležitostech jezdili do Náchoda.

30

Pokud maminka v kronice nečinila skutečnost krásnější, než jaká doopravdy byla, můžeme usuzovat, že Josef vyrůstal v klidném a harmonickém prostředí. Otcovo postavení v bance zajišťovalo solidní příjmy, takže ani po materiální stránce rodinu žádné vážné starosti netrápily. V prvních letech Josefova života měli dokonce služku Zdenku; protože se však ukázalo, že veškerou práci ráda a ochotně zastane maminka, později ke Škvoreckým docházela už jen posluhovačka, paní Jarešová. Možná proto, aby byl v očích sousedů naplněn stavovský standard, ale spíš proto, aby chudé paní truchlivých životních osudů³ mohli finančně pomoci.

Životní styl obou rodičů byl naprosto odlišný. Zatímco maminka trávila dny i večery jako pracovitá žena v domácnosti a vedle toho prý pouze pomáhala v Červeném kříži, otec žil naplno všemi dostupnými formami společenského života. Vedle pravidelného účinkování v představeních ochotnického divadelního souboru a na koncertech pěveckého spolku Hron, které jsme již zmínili, se od roku 1926 aktivně účastnil dění v místním Sokole (vedl cvičení žactva, angažoval

3 Srov. Vala, Josef (= Škvorecký, Josef): „Vzpomínka nad Dorritkou“. *Kultura* 2, 1958, č. 21, s. 10.

O Vánocích 1927. Tento Pepíkův výraz však znají i přátelé, kteří se s ním seznámili o desítky let později

se při výstavbě nové náchodské sokolovny a v červenci 1932 si dokonce sám zacvičil na Všesokolském sletu v Praze) a vášnivě rád hrál kuželky. O Vánocích roku 1934 se však bolestivě ozvalo válečné zranění nohy, které nyní zásadně omezilo možnosti sportovního vyžití ještě ne čtyřicetiletého pána. O to více se však mohl věnovat například esperantu anebo vlastní básnické tvorbě, kterýžto koníček ho neopustil do smrti. Pokud těch několik textů, které se dochovaly u přátel, skutečně představuje její charakteristické rysy, jak tvrdili pamětníci, pak lze říci, že verše psal především pro pobavení přátel a že jimi nešetřil („[...] končí dopis, zdraví všecky / neužívá prózy / vždyť tohle je chvalným zvykem / Škvoreckýho Józy,“ psal jednou v dopise Otto Kudelkovi staršímu a podobným způsobem si vyhrál mnohokrát). Kromě toho pan Škvorecký nevynechal jedinou příležitost, kdy mohl posedět s přáteli. Maminka prý podobné potřeby neměla, avšak sobotní večery manželé trávili obvykle společně v restauraci Sokolovna u stolu s mnoha dalšími sokoly a jejich manželkami.

Vytouženého sourozence se Josef nedočkal, přestože mu dědeček s babičkou ochotně vysvětlili, jak na to. Jenže když dal podle jejich instrukcí vráně nebo čápovi tvaroh za okno, dobrota byla do rána

pryč — a bratříček žádný. „Poradila jsem mu,“ zapsala maminka do kroniky, „aby se domluvil s tatínkem, ten že mu jistě dobře poradí, jak to udělat, aby k nám ten čáp neb vrána cestu našla.“ Jenže nenašla a Josef se tedy musel smířit s tím, že zůstane sám. Maminčinu dceru Aničku samozřejmě znal; vřdyt přece bydlela u rakovnického dědečka. Po příbuzenském vztahu se však ve svém útlém věku nepídil, a že by mohlo jít o jeho sestru, to ani v nejmenším netušil, a ještě dlouho se to nedozví. Byly to *jiné* časy.

32 Ačkoli povahy obou manželů nezakládaly pravděpodobnost závažného vzájemného sporu, Josef později vzpomínal, že když už se rodiče hádali, přecházela maminka do rodného chodského nářečí, které znělo výhrůžněji. Stávalo se to však prý jen ojedinele.

Do rodinné kroniky maminka zaznamenávala především výjimečné a slavnostní okamžiky. Podrobně jsme tedy informováni i o tom, jaké dárky dostával Pepík k narozeninám a jaké k Vánocům. Ovšemže se pod stromečkem objevovaly stavebnice, sportovní pomůcky (brusle, později i lyže) nebo hudební nástroje — harmonika, dětská trumpet, k maminčině nemalé radosti jednou z Rakovníka přivezli činely a v roce 1929 našel Josef pod stromečkem dětský saxofon, nástroj, s nímž bude v budoucnu spojován, aniž by se mu kdy podařilo jej dokonale ovládnout. Všechny tyto dárky tehdy zajisté uvítal, avšak v dopisech Ježíškovi už jako předškolní dítě projevoval skromnější přání: psal mu jen o stromeček a o knihy. Ty byly od nejtělejšího věku jeho největší láskou, a ačkoli to v životopise budoucího spisovatele působí až příliš čítankově, záznamy v kronice hovoří jasně. Například v zápise pořízeném po Vánocích roku 1928 se praví: „Letos nadělil mu Ježíšek krásnou kamennou stavebnici, knihu o Mourkovi a *Kulihráškův výlet*. Ze všeho nejdřív chytil knihy a pak teprve stavebnici. O Kulihráškovi musela jsem mu přečíst ihned celé a o Mourkovi alespoň kousek. A na Štěpána už uměl verše o Kulihráškovi zpaměti.“ O několik týdnů později maminka s neskrývaným dojetím píše: „Má rád knihy, a kdybych mu snad od rána do večera četla, bude sedět hezky tiše a poslouchat. Jen když čtu něco, co se mu obzvláště líbí, oči mu jen zazáří a dá se

Spokojená rodinka v roce 1928

do upřímného smíchu. Čtu mu teď z Malého čtenáře ‚Pepka Obrechtů‘, jsou to všelijaké příhody z klukovského života venkovského hochy, a psáno tak poutavě, že se do milého Pepka náš Pepík tak zamiloval, že sotva dočteme poslední kapitolu, hned musím začít znova.⁴ A tak čteme, čteme a těšíme se, že nám ta letošní krutá zima 30 °C rychleji a ve zdraví uteče.“ A do třetice zápis z Vánoc roku 1931: „Celé svátky jen četl. Čtení je jeho nejmilejší zábava — u toho vydrží celé hodiny. Když se mu něco v knize obzvláště líbí, čte mně to nahlas, a když pak přestane číst, vypravuje mně o tom, co četl — na procházce též spolu vyprávíme a já s radostí pozoruji, jak se pomalu rozšiřuje obzor jeho vědomostí a že krásná kniha je i pro malé děti nejlepším společníkem.“

ŠKOLÁK

V pondělí 1. září 1930 šel Josef poprvé do školy. Z domu byl ve Školní (později Hrašeho) ulici za pár minut a obvykle se tam těšil. Ve chlapecké třídě učitelky Marie Řehákové se však sešlo celkem šedesát pět

4 Román Josefa Jahody vyšel roku 1928 i knižně.

žáků⁵ („nevím, co s nimi slečna svede,“ poznamenala si maminka), takže obvyklé dětské nemoci se zde šířily téměř epidemicky. Už po měsíci si Josef ze školy přinesl spalničky, v pololetí chřipku a o Velikonočních černý kašel. V červnu 1931 měl s ostatními dětmi ze Sokola cvičit při veřejném vystoupení v Bělovsi, jenže hned po prvním čísle programu přišla průtrž mračen i s kroupami — a za několik dnů Pepík opět ulehl, tentokrát s příušnicemi. Rodinná kronika se tak postupně mění v synův chorobopis, z něhož vyplývá, že jeho náchylnost k nemocem všeho druhu, již se nikdy nezbaví, byla od počátku vskutku mimořádná. Způsoby léčby odpovídaly době: v červenci 1932 podstoupil během jediného týdne trhání nosní i krční mandle — bez umrtvení, ale i bez pláče. Lékař užasl. Ve školním roce 1932/1933

5 Spoluzák Albert Grym ve své vzpomínce redukuje počet žáků, uvedený v maminčině kronice, na „pouhých“ padesát šest chlapců (GRYM 2009).

neměl ve škole jedinou zameškanou hodinu, jenže maminka úleva neměla dlouhého trvání. Od listopadu 1933 přišly v rychlém sledu zánět středního ucha, nosohltanu, průdušek a dutiny čelní, zánět pohrudnice a plic, v květnu 1934 žloutenka a brzy po ní znovu zápal plic. V říjnu téhož roku nové podráždění plic a pohrudnice, a to už bylo opravdu vážné. „Pamatuju se většinou na noci, na lesklou pleš pana doktora Krause a na jeho studené ucho, které mi kladl na záda, na uplakanou maminku a bledého otce v pozadí,“ vzpomínal Josef po letech. „Pan doktor Kraus mi nakonec zachránil život. Nevím, jestli prostou péčí — chodil se na mě dívat třikrát denně, často i v noci — nebo tím, že z jakéhosi lékařského kongresu v Londýně přivezl nový lék, který mi píchal teprve poté, co si vyžádal otcovo svolení. Léta jsem byl potom přesvědčen, že tenkrát z Londýna přivezl penicilin. Ale asi to bylo spíš přání, otec myšlenky, které mělo v mých vzpomínkách toho mlčenlivého a obětavého maloměstského lékaře oslavit.“ (ŠKVORECKÝ 2012: 32) Ať tak, či onak, do školy směl jít až po Novém roce.

Permanentní střídání chorob Josefův život pochopitelně poznamenalo. Lékaři mu především nedoporučovali sport, takže ačkoli se chlapec dosud pohybu nevyhýbal (bruslil, lyžoval, hrál stolní tenis, zkusil i fotbal, a dokonce toužil založit v Náchodě ragbyové mužstvo), najednou byl dlouhodobě omluven i z hodin tělocviku a ustaraná maminka mu začala věnovat více péče, než mu bylo milé. V době, kdy se jeho spolužáci cestou do školy dávno obešli bez rodičovského doprovodu, chodil Pepík s maminkou za ruku, místo čepice nosil tehdy neobvyklou „kuklu“, protože nesměl nachladnout, a před kamarády se za to všechno velmi styděl.

Od první třídy si Pepík nevyhnutelně všimal toho, čemu dospělí říkají „sociální rozdíly“. Jako syn bankovního úředníka usedal do lavice vedle synů podnikatelů a obchodníků (Berta Grym), úspěšných lékařů (Jiří Kudrnáč) či právníků, ale také vedle potomků těch nejchudších z náchodských chudých, dětí, které ráno nesnídaly, protože neměly co, a do školy i na hřiště chodily v jediných záplatovaných kalhotách,

protože na jiné se rodičům nedostávalo peněz — a o přestávkách čekaly, jestli jim jejich spolužáci třeba neulomí kus chleba k svačině. Ne, nebyl to kýčovitý sociální román, byla to realita počátku třicátých let. Ke svému „buržoaznímu původu“, který mu v poúnorovém dvacetiletí tu a tam někdo jedovatě připomene, se Josef nikdy nepřestane hlásit, nejednou však projeví značnou citlivost pro sociálně méně šťastné jedince — a to nejen jako spisovatel.

Leč nepředbíhejme.

V roce 1933 byla školní budova v Hrašeho ulici prohlášena za nevyhovující a žactvo se muselo rozdělit: ti, kteří bydleli na vzdálenějším břehu Metuje, byli převeleni do nové budovy Masarykových škol u nemocnice a ti ostatní začali docházet do třídy paní učitelky Langrové ve škole v Komenského ulici, téměř naproti Josefovou rodnému domu.⁶ Pepík se tedy musel rozloučit s náčelníkem klukovské party Přemkem Nejezchlebou, který bydlel „za řekou“. Naopak se v nové třídě objevil syn národněsocialistického poslance Josefa Stejskala Vladimír (do literárních dějin vstoupí Škvoreckého zásluhou jako Lexa) a o rok později se z Miletína přistěhuje Vladimír Nosek (i on zanechá otisk ve Škvoreckého knihách). Nadále Pepík chodil do třídy s Albertem Grymem („Bertou Moutelíkem“), s nímž ho kromě společné lavice spojoval i trvalý koníček, který byl fyzicky natolik nenáročný, že proti němu ani maminka nic nenamítala: literatura.

TAJEMNÁ JESKYŇĚ

Své čtenářské zájmy v časech dětství a jinošství dospělý Škvorecký dodatečně poněkud shazoval. Z jeho nepřiliš konkrétních vzpomínek víme, že četl hlavně dobrodružnou literaturu, tedy totéž, co tehdy hltali všichni kluci jeho věku; až na foglarovky, jimž nikdy na chuť nepřišel. Jeho parták při čtení pod lavicí Berta Grym byl ve svém vzpomínání

6 Podrobně se Škvoreckého školní docházce věnuje Aleš Feters v publikaci *Josef Škvorecký a Náchod* (FETERS 2012), odkud jsem čerpal řadu důležitých informací.

naštěstí konkrétnější (GRYM 2009). Víme tedy, že od *Káji Mařika* a Josefa Haise Týneckého, jehož knihy o hrdinech z hmyzí říše měl malý Josef obzvláště rád, oba přátelé postupně doputovali k *Tarzanovi*, k Setonovým *Dvěma divochům* a *Rolfu Zálesákovi*, k ransomovkám a verneovkám, Pepík objevil *Skautova dobrodružství na cestě kolem světa* od Arnoulda Galopina a Přema, náruživý sběratel sešitových příběhů, svým bývalým spolužákům občas zapůjčil *Bigglese*.

Jednoho dne se chlapcům dostal do rukou román Jamese Olivera Curwooda *Lovci vlků* a Pepík zaujal natolik, že si hned k svátku vyprosil i jeho pokračování, román *Zlaté údolí*. Příběh indiánského chlapce Wabiho a jeho „bílého bratra“ Rodericka, kteří během lovecké výpravy v severokanadské divočině narazí na stopy, jež možná vedou k nalezištím zlata, končí objevením tajemné jeskyně, z níž voda občas vyplaví na povrch zlatý prach. Kromě toho zde však hrdinové narazí i na svého zlatokopeckého předchůdce ve stavu na hranici života a smrti, a mají tedy dobrý důvod výpravu přerušit, se zachráněným se vrátit domů a cestu za zlatem naplánovat na příště. Jenže žádné příště už nenastalo: autor obou románů zemřel v roce 1927 a svými čtenáři toužebně očekávaný třetí díl nenapsal.

Byl to pravděpodobně zcela nevinný dialog u rodinné večeře, který život desetiletého chlapce nasměroval již natrvalo. Když Pepík projevil lítost nad faktem, že se nikdy nedozví, jak to s hrdiny *Zlatého údolí* dopadlo, poradil mu tatínek, aby se o dokončení příběhu pokusil sám. V doslovu k právě přečtené knize se Pepík sice dočetl, že otevřený románový konec inspiroval i polskou překladatelku Curwoodových příběhů Halinu Borowikovou (1898—1980), která pod pseudonymem Jerzy Marlicz onen postrádaný třetí díl napsala, ale český překlad se teprve chystal k vydání. Pepíkovi se na něj čekat nechtělo, a tak poslechl tatínka a příběh svých oblíbených hrdinů opravdu dokončil.

Jeho první román *Tajemná jeskyně* uzavírá osudy Curwoodových postav nálezem zlatého pokladu. Autor se nemusel zdržovat charakteristikou hlavních hrdinů, která byla „definována“ původními romány,

obně mezi křecí starý indián dítku položil. Wabí s Johnem vytáhli kanoe a vystavili dlece. Pak se všichni shromáždili u hláve Minnetaki. Když Rod udělal vřivoucí pokřes, o tváři v. „Hlava, jistě nje? Vykřikl vstíc mi jako jedním ústky.

II

Když byla Minnetaki odnesena do stany, pustili se do sebe Wabí a Rod. „Rocí si Wabí mchomidoval? Když bys byl dával pozor, nemuseli jsme se skrypat a chudák Minnetaki by se nezabíla.“ To je svá vna Roda, když mě upornil na stran, byl bych se mu vyhnul.“ A tak se hádali a hádali až se zomali. Však ještě v čas přišel John Ball a rozsvadil je: „Tak, myní přijítme spat aby jsme ráno vyrazili dale!“

Přimo, když se Rod probudil přimí jeho pokřes patřil křtku Minnetaky. Avšak jaké bylo jeho překvapení, když spatřil křtko přivázané na něm v plátně vyřezanou síru. Vdruoval hned osabní a říční na vřivoucí, Mukokim vyvaly se křlaké Minnetaki. „Ty, Wabí, přijítme po dítko

Čtenářský zápis

stojí s ostatními a já po této! Když asi 70 hodiný stopovali, naslechl vyběhl se strany kde byl Mukoki. Přes se k němu šel a viděl, jak křecí se girba a vytahje mu z píravěného rohu papír. Ten papír přivázaný rok byl rok dána! Mukoki papír rovinul a na něm byla mapa, která vypadala takto:

„Hlava, vykřikl Rod „máme mapu jesky-
ni!“ „Ano, ale nemáme Minnetaki.“ „Přes
je pojítme křlak!“ A žli:

Všec nje byli všichni
vřivoucí, jen Mukoki
jstí křlak, a kde
je byl? Byl vřivoucí

Nejstarší z dochovaných rukopisů Josefa Škvoreckého

dovolil si však do ní kreativně zasáhnout náznakem konfliktu mezi oběma ústředními postavami Wabim a Roderickem, u Curwooda nemyslitelného. Podle intencí druhého dílu vyslal na cestu za zlatem spolu s oběma chlapci a jejich rádcem, indiánem Mukokim, také Wabiho krásnou sestru Minnetaki a zcela v duchu původních příběhů konstruoval vedlejší zápletky: správně například pochopil, že pokud byla Minnetaki v předchozích dílech dvakrát unesena zlými Woongy, musí být cestou do tajemné jeskyně unesena i potřetí. Na rozdíl od Curwooda však Pepík neměl dostatek trpělivosti s dramatickým líčením výpravy: co by americkému autorovi vydrželo na dvě tři kapitoly, řešil jeho následovně v jediném odstavci. Není tedy divu, že jedenáct kapitol se vešlo na pouhých patnáct stran popsanych ne právě krasopisně, ale naprosto čitelně a navíc bez jakýchkoli oprav, doplňků, vpisků či škrťů. Mimochodem: kromě rukopisu se dochoval také strojopisný opis, o němž se postaral Pepíkův hrdý tatínek. Nechybí v něm ediční poznámka, stručně popisující genezi díla; v předchozím

odstavci o dialogu u rodinné večeře jsem si tedy nemusel ani příliš vymýšlet.⁷

CESTOVATEL

Přestože se rodinné dovolené nejen v rodině Škvoreckých tehdy odbyvaly nanejvýš cestami k příbuzným, mohl si Pepík jako chlapec užít i několika na svou dobu bezmála exotických cest.

Z maminčina líčení v kronice vyplývá, že jakés takés prázdninové dobrodružství zažil její syn již v létě roku 1931, kdy tatínek jako odměnu za jeho první vysvědčení koupil pro celou rodinu čtrnáctidenní pobyt na krkonošské Martinově boudě. Možné však je, že dobrodružná byla tato výprava především pro maminku: ze Špindlerova Mlýna na Martinovku to není pěšky zrovna blízko (nemluvě o zavazadlech), ovšem „překrásný výhled z boudy odškodnil nás dokonale za všechny svízele pěšího putování a všechna únava rázem z nás spadla. Ještě před večeří šli jsme na nejvyšší bod cesty k Labské boudě; příroda jako umyta, vzduch nádherný a člověku maně drala se na mysl slova *zemský ráj to na pohled*“. Josef zde společensky nezaháel a skamarádil se s Eliškou, dcerou profesora Karla Kaviny, který se v té době staral o malou botanickou zahrádku umístěnou přímo pod Martinovkou.

Ale především: Dne 10. června 1934 se Josef jako divák zúčastnil finále fotbalového mistrovství světa v Římě, v němž Čechoslováci v prodloužení podlehli domácí Itálii, za niž ten den bohužel kopal — zřejmě ze sebezáchovných důvodů — i švédský rozhodčí Eklind. Pepíka vzal s sebou strýček Pavel Münz, který byl prý po nějaký čas neplaceným agentem fotbalové Sparty (kam z Rakovníka přivedl legendárního ostrostřelce Oldřicha Nejedlého) a výlet do Itálie si mohl dovolit. Ačkoli se tehdy všeobecně soudilo, že fotbal není zábava pro dámy, manželku Marii strýc Pavel doma nenechal. „Teta nejenže byla mladá,

7 V rukopisném sešitku autor na *Tajemnou jeskyni* bezprostředně navázal románem *Tajemný pokoj*, z něhož však napsal jedinou větu: „Rychle, vy psi, ať nás neuvidí!“ Originál rukopisu i strojopisu uložen v torontské Fisher Library, Josef Škvorecký Papers, Coll. 144, Box 30.

ale byla i krásná a temperamentní,“ vzpomínal později Josef. „Své emoce rozhodně neskrývala ani na tribuně, kde jsme seděli v lóži. Zápas byl dlouho nerozhodný a prodlužovalo se. Atmosféra byla k neudržení a každým okamžikem to vypadalo, že dav začne lynčovat rozhodčího. Tak se tedy Švéd postaral o to, že Itálie vyhrála 2:1. V okamžiku, kdy Plánička lovil míč ze sítě a stadiónem zmítal uragán nadšení, probudilo se v mé tetě vlastenecké nadšení a slunečníkem, který ji měl chránit před horkým římským sluncem, inzultovala jednoho z italských důstojníků. Ten byl zmaten, protože přece jen respektoval ženu, takže došlo k ústní výměně [názorů], kdy do akce vstoupil můj strýc. Přišla policie a konec nastaveného času jsme prožili na policejní stanici. Mne sice nezatkli, ale musel jsem následovat strýce s tetou, než je pustili na kauci.“⁸

Jenže: stalo se to opravdu? Nespadá citovaná vzpomínka spíše do kategorie Dichtung než Wahrheit?

Jarní měsíce roku 1934 líčí Pepíkova maminka v rodinné kronice takto: „Květen: Pepíček dostal žloutenku! 14 dní jej trápila — pak šel týden do školy a dostal nový zápal plic. To leknutí naše hrozné! Týden ležel opět v horečkách a pak díky Bohu horečky zas klesly a dnes, 2. července, může opět z postele. Je to hrozné, jak jej letos ty nemoce pronásledují. Ale snad že teď už bude zdrav, jedeme s ním na 6 neděl do Tater.“

Jak vidno, cesta do Itálie není zmíněna ani pouhým slůvkem, což vypadá podezřele, na druhou stranu to však nemusí nic znamenat. Ani kronika totiž není spolehlivým pramenem: některé zápisy maminka pořizovala se zpožděním, někdy i značným (v dataci Josefových maturit se později zmýlí dokonce o rok), a některé události snad z rozržitosti vynechávala. Je také dost dobře možné, že emočně náročný řetěz synkových nemocí vnutil mamince

8 Březina, Aleš: „Josef Škvorecký a finále MS před 60 léty“. *Satellite 1-416* (Toronto) 4, 1994, č. 15, s. 8.

v příslušných měsících jediné téma: jeho zdraví. Josefova pozdní vzpomínka na zápas s Itálií je velmi sugestivní, a přečteme-li si mamčin zápis s kalendářem v ruce, zjistíme, že krátký výlet z Náchoda do Říma se mezi žloutenkou a zápallem plic stihnout dal.

Problém ovšem komplikuje fakt, že Josef ve svých vzpomínkách tento výlet spojuje s několikatydenním pobytem na dětském táboře v italském Gradu, kde ho měli strýc s tetou cestou na finále vyzvednout. To však mamčin „lékařské“ záznamy v rodinné kronice fakticky vylučují. A navíc podle jiných přesvědčivých dokladů jel Pepík do Grada až v roce 1936. Zřejmě se mu pak po mnoha desetiletích spojilo několik ve skutečnosti nesouvisejících vzpomínek do jedné.

Byla by to nepodstatná drobnost, kterou bych nemusel ani zmiňovat, kdyby šlo ve Škvoreckého životě o ojedinělou záhadu. Dospělý Josef miloval historiky, bavil jimi přátele v soukromí i posluchače v publiku a spojování různých událostí do poněkud přizpůsobených souvislostí bylo obvyklou součástí jeho vypravěčské praxe. V jiných případech jsou však jeho „historiky“ sice efektně zformulovaným, přesto však do posledního písmenka reálným příběhem.

Jsme schopni každou takovou historiku z tohoto hlediska spolehlivě posoudit? Dokážeme rozpoznat, se kterou můžeme pracovat jako s pramenem a kterou máme považovat za nepřiznanou fabulaci? „Já už sám nevím, jak to přesně bylo,“ napsal mi jednou do mailu v souvislosti s nějakou historicky bezvýznamnou příhodou, aniž bych ho musel jakkoli „usvědčovat“.

Můžeme to tedy vědět my?

V červenci 1934 si již vyléčený Pepík s maminkou zopakují prázdniny na Martinovce a v srpnu téhož roku to bude ještě zajímavější: spolu s tatínkem se chlapec vypraví do Vysokých Tater — v tomto ohledu mamčina kronikářská poznámka odpovídá skutečnosti. Ubytují se v hotelu Móry nedaleko Štrbského plesa, tatínek vytáhne z kufuru čtverečkovaný sešit a položí ho na stůl. Je domluveno, že o zápisy v právě založeném deníku se budou oba účastníci zájezdu dělit. Josef

mladší se však v prvních dnech omezí na dva tři vcelku konvenční záznamy („Oběd se nám vydařil, jen polévka byla divná“) a o příští zápisy, dokládající houbařskou i turistickou aktivitu obou cestovatelů, se už musel postarat téměř výhradně tatínek. Ušetřený čas věnoval Pepík své nové příležitostné kamarádce Zorce Bloudkové; ani její jméno do konce života nezapomene. Pokud jde o deník, dodržen byl alespoň druhý bod plánu: vždy po týdnu otec popsané stránky ze sešitu vytrhl a poslal do Náchoda manželce. A protože byl zvyklý mít v pořádku především účetnictví, vyčíslil v deníku i náklady zájezdu. Za pokoj a stravu zaplatil 574 korun týdně, k marginálním výdajům však musel připočítat i 14 Kč za hudbu k večeři („tu si mohli odpustit,“ poznamenal v závorce). Jak však dokládá pátý a poslední z Pepíkových ojedinělých zápisů, na synovi pan Škvorecký rozhodně šetřit nehodlal: „Na Štrbském plese v turistickém bazáru prodávají nádoby z nálezů v Domici [největší jeskyně Slovenského krasu — pozn. autora]. Již dávno jsem měl na jednu zálsuk. Až dnes jsem šel tatínkovi pro cigarety a při té příležitosti jsem se zeptal, kolik taková nádoba stojí. Stála 6 Kč. Dovolil jsem se tatínka, jestli ji smím koupit. Tatínek svolil. Tak teď mám hezkou památku na pralidi.“⁹

Druhé pololetí školního roku 1934/1935 Josef absolvoval již bez závažnějších zdravotních komplikací a mohl se v klidu připravovat k přijímacím zkouškám na gymnázium. Vykonal je 28. června 1935 a vykonal je úspěšně. Poslední prázdniny před nástupem do primy strávil na doporučení lékaře v Bašce na chorvatském ostrově Krk, ovšem bez rodičů. „Na nádraží dělal hrdinu,“ zapsala si maminka, „ani slzičku neuronil, ač jsem viděla, že je velmi rozčilen.“ (I tento zápis jako by potvrdzoval, že cesta do Chorvatska byla Pepíkovou první samostatnou výpravou.) Pobyt u moře by jeho věčně nemocnému tělu pochopitelně prospěl. Zájezd byl reklamní akcí firmy Thymolin, ovšem příliš se jí nevydařil. Ubytovací podmínky byly katastrofální, dokonce natolik, že vedení zájezdu dětem cenzurovalo dopisy rodičům. Škvorečtí se však

9 Sken dokumentu ze Škvoreckého pozůstalosti je uložen v archivu autora.

zřejmě dovtípili, a tak se strýc světoběžník opět vydal na cestu, na místě ostře zasáhl a Pepíkovi zajistil ubytování v soukromí.

Zřejmě však chlapec v této zkoušce obstál, protože o rok později mu rodiče dopřáli cestu k moři znovu, tentokrát do již zmíněného Grada. Zájezd pořádala „tatínkova“ Národně demokratická strana a Josef si užil dobrého jídla, příjemného ubytování a zážitků, jejichž význam samozřejmě v necelých deseti letech nedokázal docenit. „To jsme jeli z Grada na výlet do Benátek. Přijeli jsme tam a fašisti tam měli nějakou rally, která se konala na náměstí svatého Marka. Kolem náměstí seděli turisté v kavárnách a koukali na Mussoliniho, který mluvil. Měl takovou vervní gestikulaci a bil se v prsa. Já jsem samozřejmě nevěděl, kdo to je, a připadal mi děsně směšný.“ (SCHONBERG — ŠKVORECKÝ 2007)

43

NA GYMNÁZIU

V září roku 1935 se ještě ne jedenáctiletý Pepík stal studentem náchodského gymnázia.

Jeho nová škola byla postavena v roce 1901 jako tehdy největší budova ve městě, kterou zprvu využívala místní reálka, založená již v roce 1897. Roku 1909 byla schválena postupná proměna reálky v gymnázium a v téže době se škola otevřela i dívkám.¹⁰ V letech před Pepíkovým nástupem prošli gymnáziem přinejmenším dva pozoruhodní studenti, s nimiž se Josef ve svém dospělém životě nemine. Roku 1916 do primy nastoupil budoucí literární historik a kritik Václav Černý, ale již v kvintě školu opustil, ve studiu pokračoval na Carnotově lyceu ve francouzském Dijonu a s Josefem Škvoreckým se setkal až mnohem později v Praze. V roce 1919 práh školní budovy poprvé překročil syn hronovského továrníka Josefa Hostovského Egon, který zde na rozdíl od Černého vydrží až do maturity, přestože na školu nikdy nebude vzpomínat v dobrém. Také on s Pepíkem v Náchodě nejspíš nepromluvil; nanejvýš snad v tamních ulicích potkával paní Škvoreckou s kočárkem. (Zato Josefův

10 Fetters, Aleš: „Léta 1897—1945“. In: *Sto let Jiráskova gymnázia v Náchodě*. Náchod, Jiráskovo gymnázium 1997, s. 14—24.

tatínek coby disponent obchodní a průmyslové banky byl několikrát nucen vyřizovat žádosti nepříliš šikovně podnikajícího Egonova otce o úvěr a kontrolovat mu účetnictví — a prý na to nevzpomínal rád.)

I v pedagogickém sboru školy se objevily zajímavé osobnosti: k zakládajícím pedagogům náchodské reálky patřil koncem devatenáctého století jistý Josef Florian, který zde učil přírodopis a zeměpis, než se v roce 1900 vrátil do své rodné obce, Staré Říše u Jihlavy. Jeho kolega, historik a germanista Jaroslav Franke se později uplatní jako překladatel a pod pseudonymem Jaroslav Skalický přispěje i do Florianovy edice *Nova et vetera*. Jiný překladatel, polonista Josef Matouš, bude v primě a sekundě učit Josefa Škvoreckého češtinu. Ve škole působili také budoucí profesor Masarykovy a Karlovy univerzity Otokar Chlup, historik Antonín Salač či klasický filolog Zdeněk Karel Vysoký.

44

Ředitelem gymnázia byl v roce 1923 jmenován matematik a fyzik Jindřich Spal. Soudě podle vzpomínek jeho kolegů i žáků, šlo o ředitele přísného a starosvětského, který možná pozvedl odbornou úroveň školy, avšak ani ve sborovně, ani mezi studenty se netěšil zvláštní oblibě. Když se v srpnu 1935 (tedy téměř současně s primánem Škvoreckým) ve škole poprvé objevila nová kolegyně, „aspirantka profesury“ Eva Althammerová, uvítal ji pan ředitel korektně, avšak neodpustil si poznámku: „Rád bych vás viděl v něčem s úplně dlouhým rukávem. Takto byste u nás učit nemohla.“¹¹ Tato věta i celá situace nám sice dnes nanejvýš připomene úsměvnou scénu se suplentkou Boženkou z filmu *Škola základ života*, tehdy však budoucí paní profesorce příliš zábavná nepřipadala: „Letěla jsem v tom vedru na Kamenici a koupila jsem si nejlevnější a nejhnusnější blůzu mého života.“¹² Egon Hostovský ve svých vzpomínkách nazývá ředitele Spala tyranem a svůj pobyt ve škole po jeho nástupu prohlašuje za nesnesitelný.¹³

11 Švorčíková-Althammerová, Eva: „Náchod — můj osud“. In: *Sto let Jiráskova gymnázia v Náchodě*. Náchod, Jiráskovo gymnázium 1997, s. 50—51.

12 Tamtéž.

13 Hostovský, Egon: *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Praha, ERM 1995, s. 39.

Pepík pana ředitele na gymnázium zastihl až v závěru jeho života: v prvních dvou ročnících se s ním vídal v hodinách matematiky, poté profesor Spal odešel do důchodu a ještě v roce 1937 zemřel. Do jeho funkce nastoupil češtinář a francouzštinář Václav Vávra, který se toho roku vrátil do Čech ze Slovenska. Čekala na něho léta přetěžká, přesto se mu podařilo zásadně změnit atmosféru ve škole: podporoval studentský život včetně činnosti zájmových spolků a svou velkorysostí a optimistickou povahou si získal sympatie kolegů i kolegyně, jimž navíc ani v nejmenším nemluvil do šatníku. Že musel také zavést vojenskou výchovu a do školních plánů zařadit pochodová cvičení s plynovými maskami, přijali všichni učitelé s pochopením — a ani studentům nic jiného nezbyvalo („[...] proměnil jsem se v nestvůru z Marsu před zrcadlem a poděsil jsem sám sebe“ — ŠKVORECKÝ 1996a: 228).

Jednadvadesát nově přijatých studentů rozdělilo vedení gymnázia do dvou tříd primy podle abecedy. Josef tedy nastoupil do primy B, zatímco Albert Grym byl zapsán do áčka; v běčku se však Pepík sešel alespoň s dosavadními spolužáky Noskem a Stejskalem. A brzy se prý také stihl zamilovat. Objektem jeho zájmu se stala Irena Sedláčková řečená Ička, na niž však později jako spisovatel téměř zapomněl: objeví se jako Stázka Anastázová až v poslední části kostelecké ságy, v novele *Obyčejné životy*. Nutno však podotknout, že v nižších třídách gymnázia dívky Josefovu mysl ještě tolik nezaměstnávaly, což se projevovalo vcelku solidním prospěchem. Občas se sice neubráníl nějaké té trojce, ale v součtu s ostatními jedničkami a dvojkami se mu až do tercie dařilo studovat s vyznamenáním. Změna nastala v kvartě, kdy mu vysvědčení zkazily matematika, chemie a tělocvik, v nichž dosáhl pouze na čtyřku.

Nezdá se však, že by si z toho dělal příliš velkou hlavu, ba ani maminka ve stále stručnějších záznamech rodinné kroniky nad synovým zhoršujícím se prospěchem nelamentovala. Dobře totiž věděla, že Pepík přípravu na výuku neodbývá, avšak v odpoledních hodinách bývá docela vytížen: k regenschorimu (a také kapelníkovi náchodské dechovky) Karlu Josefu Vejdovi (1897—1962) chodil na hodiny klavíru

a rodina vynakládala nemalé peníze i na jeho jazykové znalosti. První investicí tohoto druhu byla výuka francouzštiny u paní učitelky Hlaváčkové, avšak podle Josefovy pozdější vzpomínky sama pedagožka brzy upozornila maminku, že v tomto případě Škvorečtí pouze plýtvají penězi. Jak víme, Josefovo jazykové úsilí už brzy nabere jiný směr.

PRVNÍ LÁSKY, PROZATÍM FILMOVÉ

46

Když se koncem dvacátých let náhodští sokolové rozhodli postavit novou sokolovnu, nemohl u toho chybět ani Josef Škvorecký starší, a už vůbec ne jeho tehdy pětiletý syn. U příležitosti položení základního kamene dostal od rodičů nový sokolský kroj, a protože si na startu slavnostního průvodu ochotně naložil vozík plný cihel, bylo mu umožněno kráčet v jeho čele. O rok později, tedy v srpnu 1930, se zúčastnil i slavnostního otevření nové budovy a rodiče ho zapsali mezi nejmladší žactvo. Pepík sice do sokolovny chodil odmalička pravidelně, do cvičebního úboru se však — především v důsledku permanentních nemocí — převlékal stále méně. Důvod jeho častých návštěv byl jiný: brzy po dostavbě sokolovny v ní sokolové zřídili kino, přesněji řečeno Bio Sokol. Nebylo sice v Náchodě jediné, ale o jeho provoz se staral tatínek, takže Josef měl volný vstup na kterékoli představení.¹⁴ Zpočátku ho maminka vodila na němé grotesky (zážitek, který mu způsobil „elektrikář“ Frigo ve filmu *The Electric House*, se do jeho paměti zapsal natrvalo), později chodil se souhlasem rodičů sám do první řady na balkoně, jednou se přes jejich zákaz schoval v tělocvičně za plátnem, aby tajně a alespoň zezadu (tedy s titulky zobrazenými zprava doleva) spatřil *King Konga*, o kterém již mluvil celý Náchod, a nakonec zákonitě došlo i na filmové lásky.

Ta první kupodivu neměla podobu krásné dívky, nýbrž sladkého chlapce. Třináctiletého Pepíka totiž nadchl jen o půl roku starší dětský

14 Podrobněji o svých filmových zážitcích z náchodského kina Škvorecký píše v článku „Několik filmů“ (*Nový domov* [Toronto] 50, 1999, č. 15, 17. 7., s. 4—5), který byl pod názvem „Několik filmů, které jsem jako dítě a později mladík viděl v Bio Sokol a v Lido Bio v Náchodě“ přetištěn v *Náchodském zpravodaji* [23], 1999, květen, zvl. příloha *Náchodská Prima sezóna 1999*, s. VI—VIII.

herec Freddie Bartholomew v titulní roli amerického filmu *Malý lord Fauntleroy* (1936), který podle tehdy slavné literární předlohy Frances Hodgsonové-Burnettové natočil režisér John Cromwell. Freddie hrál hocha Cedrika Errola, který se díky nečekanému dědictví náhle stane „malým lordem“, a Pepík zaujal natolik, že kvůli jeho příštímu filmu *Stateční kapitáni* (*Captains Courageous*, 1937), jehož promítání se v Náchodě připravovalo, údajně odmítl odjet na letní pobyt do Ženevy, aniž by rodičům přiznal důvod.

Snad bychom mohli Pepíkovo odmítnutí cesty do Švýcarska přejít jako úsměvnou a možná víceméně smyšlenou historku, jenže o jeho těsně předpubertálním vztahu k filmovému hrdinovi existují nezpochybnitelné doklady, které nám navíc nabízejí autentický průhled „do hlubin študákovy duše“, a to průhled mnohem průzračnější, než jaký nám poskytnou autorovy pozdější, často sebeironické komentáře. V srpnu 1939 se totiž ve čtenářské rubrice populárního časopisu *Kino-revue* objevily tyto řádky:

„Jsou lidé (některé osobně znám), kteří ve svém životě nepoznali ani nejmenšího paprsku lásky. Úžasně těžkým, všedním a nudným životem se probíjejí a potřebují někoho milovati a nebýti odmítnuti. Stačí jim ke štěstí, když se mohou někde v podkrovním pokojíčku dívat celé hodiny do očí svému miláčkovi na fotografii. Nemyslete si, že jsem nějaký zamilovaný poeta, ale podobný příklad skutečně znám. I já mám takového kamaráda. Je jím Freddie Bartholomew. Mezi hochy v našem městě nemám kamarádů. Právě v té době, kdy se hoši kamarádí, byl jsem churav. Zatímco oni se bavili venku, musil jsem sedět doma, nebo chodit na lékařem vyměřené procházky. Moje dětství nebylo závidění hodné. Jezdil jsem do lázní, ale kamaráda jsem nenašel. Dlouho to trvalo, než jsem ho našel, a hned nato jsem dostal těžký zápal plic. A tu jsem se díval neustále na jeho obrázek, tiše vyslovoval jeho jméno a on mne sílil. V hrozných dnech, kdy jsem byl zmítán horečkou, kdy dobří rodiče již nevěřili v uzdravení, tu jsem viděl jen jeho zářící obličejíček vystupovati z mráčeků podvědomí. A uzdravil jsem se jeho zásluhou a on mi zůstal. On, Freddie, a je stále mým nejlepším

Freddie Bartholomew v roli Malého lorda

kamarádem. Řekněte, nezaslouží si mé lásky, a nemyslíte, že by mně bylo líto, kdyby ho někdo haněl nebo se mu vysmíval?“¹⁵

Dopis pokračuje polemikou s recenzí filmu *Muži zítřka*, již do časopisu napsal jeho vedoucí redaktor Bedřich Rádl (Freddie je v ní sice jen zmíněn, zato však nápadně pohrdlivě). Pisatel dopisu projevuje značnou informovanost o filmovém světě, na konkrétních příkladech srovnává herecké typy, které zná ze soudobého plátna, a končí téměř konfesijně: „Já sám se chci státi režisérem a možná i hercem. Nemyslete však, že pouze toužím, ne, pročítám pilně různé ty knížky o filmu, hlavně o umění scenáristickém a režisérském. Možná, že mě budete zrazovat, ale mé rozhodnutí je pevné. Ostatně, jestliže mě do té doby, než dostuduji, chut přejde, věnuji se něčemu jinému.“ Nakonec se autor s redakcí rozloučil pozdravem Filmu zdar! a podepsal se jako Pepa Škvorecký.

15 Škvorecký, Pepa: „Individualista“. *Kinorevue* 5, 1938/1939, č. 51, 9. 8. 1939, s. 481—482.

Že Freddie ve své době nebyl idolem pouze osaměle dospívajícího Josefa, dokládá čtenářská reakce, již svým příspěvkem vyvolal: „Mám také sen státi se herečkou, ale myslím, že mi toho rodiče nedovolí. A pak! Je mi teprve 15 let! Myslím, že nadání mám. Jsem velmi citlivá a hudebně založená. Všechnu svoji bolest, radost i svoje sny svěřuji svým dvěma kamarádům: klavíru — a pak — nesmějte se mi — Freddiemu Bartholomewovi. Mám též jako Vy jeho fotografii a mám ho také za přítele. Jsem spíše samotářka a mám pouze tyto dva kamarády. Mnoho štěstí Vám přeje Dája.“¹⁶

Ne, *Kinorevue* nebyla časopisem pubertální mládeže — nebo aspoň ne svým primárním posláním. Filmové umění však bylo mladé (zvukový film byl tehdy v Československu stár sotva deset let) a mladé bylo i publikum, jemuž stálo za to diskutovat na stránkách populárního týdeníku. Pepíkův první příspěvek ostatně nebyl příspěvkem posledním.

Jeho druhou filmovou láskou se stala americká herečka Judy Garlandová, již poprvé spatřil ve filmu režiséra Alfreda E. Greena *Vítězný běh* (*Thoroughbreds Don't Cry*, 1937). Patnáctiletá Judy ho tehdy svými dívčími půvaby oslnila natolik, že se rozhodl napsat jí milostný dopis, k čemuž však potřeboval ovládnout její rodný jazyk. *Cherchez la femme*: tehdy v Biu Sokol dal Josef definitivně vale francouzštině a stal se amerikanistou z přesvědčení. V knihkupectví Otto Raimana si ihned zakoupil učebnici *Brush up your English* a pustil se do studia. A ačkoli Judy Garlandovou na žebříčku jeho lásek brzy vystřídá nejprve kanadská herečka Deanna Durbinová a později místní krásky Jaroslava „Irena“ Fibírová a Marie „Dagmar“ Dyntarová, na Josefově filologické orientaci se až do konce jeho života nic nezmění.

MUŽOVÉ ŽELEZNÝCH SRDCÍ

Stěžejním cizím jazykem byla však za první republiky němčina. Na gymnáziu se vyučovala od primy a Pepíkova třída byla svěřena již zmíněné rodilé Němce Evě Althammerové (1911—2002), záhy provdané

16 „Dášenska odpovídá“. *Kinorevue* 6, 1939/1940, č. 2, 30. 8. 1939, s. 21.

Judy Garlandová. Kdo by se nezamiloval?

Švorčíkové. „Pamatuji se, jak se dvanáctiletý Pepík Škvorecký, nejlepší němčinář, pitvořil a zvedal oči ke stropu, když musel číst rýmovačku o zbožném kuřeti,“ napsala paní profesorka o více než šedesát let později do svých memoárů.¹⁷ Josef na ni vzpomínal jako na svou dětskou hassliebe, tedy „lásku nenáviděnou“, s níž byl v neustálých sporech, současně ji však tajně miloval, a dokonce byl kvůli ní ochoten v německém jazyce i básnit...¹⁸ Ona — snad na oplátku — v šedesátých letech přeloží jeho povídku „Píseň zapomenutých let“, a postará se tak o Josefovou první německojazyčnou publikaci.¹⁹

Vedle gymnaziální výuky Pepík dvakrát týdně docházel na hodiny němčiny také k panu učiteli Adolfu Neuovi do jeho skromného bytu v místní židovské škole. „V jeho vyučovacích metodách nebylo sice ani

17 Švorčíková-Althammerová, Eva: *Češi jsou vlastně docela milí...* Praha, Prostor 2004, s. 162.

18 Škvorecký, Josef: „Dříví do lesa“. In: *Sto let Jiráskova gymnázia v Náchodě*. Náchod, Jiráskovo gymnázium 1997, s. 62—63.

19 Škvorecký, Josef: „Lied vergessener Jahre“. *Forum* (Wien) 1964, č. 126—127.

stopy po nějaké vytríbené pedagogické teorii, ale kupodivu přinášely výsledky,“ vzpomínal Josef po mnoha letech. „Učil jsem se skloňovat hlasitým a neustálým opakováním řady magických slov, dokud pan Neu nebyl spokojen, a slova se mi pevně vtiskla do paměti: Der gute alte Wein, des guten alten Weines, dem guten alten Wein, den guten alten Wein. [...] Miloval jsem toho starého kantora, miloval jsem jeho tělnatou, nehybnou, ale nikoliv mlčenlivou ženu, miloval jsem přítmí staré školy se špinavou starou mapou Palestiny v chodbě na zdi.“ (ŠKVORECKÝ 1996a: 17—18)

Abby procvičil i konverzaci, absolvoval Pepík dva prázdninové pobyty v penzionu „Onkla Otty und Tante Blanky“. Podle vzpomínky jejich o něco staršího účastníka Bedřicha Utitze, který bude později v exilu konkurovat torontskému nakladatelství Sixty-Eight Publishers jako spoluzakladatel nakladatelství Index v Kolíně nad Rýnem, se tyto pravidelné tábory konaly v Prachovských skalách,²⁰ když se však o podniku v roce 1937 dozvěděli Josefovi rodiče, byl naplánován do Vysoké Lípy v Českém Švýcarsku. Onkel Otto byl rakouský Žid, podle Josefovy vzpomínky snad bývalý špičkový fotbalista, a jeho tábor byl určen především židovským dětem, které se zde měly zdokonalit v němčině. Pepíkovi se u „strýčka“ líbilo a v létě roku 1938 se k němu vypravil podruhé — tentokrát však už ne na Děčínsko, nýbrž do Všetečkova penzionátu v Prachovských skalách (dnes hotel Pod šikmou věží)²¹ — a vzal s sebou i Bertu Gryma. Program sestával především z různorodých sportovních klání a jedinou podmínkou — ovšemže ne příliš dodržovanou — bylo používat v hovoru výhradně němčinu. Kdo promluvil česky, musel pak za trest stokrát napsat: „Ich soll nicht tschechisch sprechen.“ Pobyt oběma chlapcům nicméně nepřinesl jen německou konverzaci a sportovní vyžití. Jak vzpomínal Albert Grym, „od

20 Utitz, Bedřich: *Kaleidoskop mého století*. Praha, Academia 2013, s. 19.

21 Škvorecký sice vzpomínal, že se jeho druhý pobyt u Onkla Otty uskutečnil v Teplických skalách v oblasti Adršpachu (ŠKVORECKÝ 2012), ale mamčin kronikářský zápis se shoduje se vzpomínkou Alberta Gryma, podle níž se oba chlapci vypravili do skal Prachovských.

čilejších a vyzrálejších Židů jsme dostávali svá první školení a dosavadní čapí a vraní teorie byly brzy vyvráceny“ (GRYM 2009: 61).

Mezi stovkou dětí svého věku navázal Pepík četná přátelství a jména Alex Karpeles, Paul Pollack a Quido Hirsch uvíznou v paměti i jeho budoucím čtenářům. „Devadesát procent dětí byli Židi. Z nich devadesát procent o pár let později zahynulo,“ konstatoval po mnoha letech a bohužel oprávněně (ŠKVORECKÝ 1997a: 19); prokazatelné je to přinejmenším v případě Quida Hirsche, který zemřel jako šestnáctiletý v Osvětimi. Naživu zůstalo jen málo pamětníků, takže není divu, že podrobnější informace o pořadatelích těchto prázdninových pobytů chybějí. Podle zjištění Michala Schonberga se Onkel jmenoval Otto Felix, Josef Škvorecký se domníval, že se mu podařilo před nacisty uprchnout, ale víc o něm nevíme. Zato o Paulu Pollackovi a Alexi Karpelesovi je známo, že před válkou byli studenty anglického gymnázia (Prague English Grammar School) v Ječné ulici v Praze, kde údajně vydávali časopis mladých sionistů, a když Josef projevil své literární zájmy a navíc přiznal, že má v šuplíku román *Mužové železných srdcí*, nabídli mu, že toto dílo ve svém časopise uveřejní.

52

Tak se to píše v *Příběhu neúspěšného tenorsaxofonisty*, tedy v jakémsi náčrtu Škvoreckého memoárů. Později autor některé informace upřesnil. „Pokud vím, jak Pollack, tak Karpeles byli z Prahy. O Pollackovi to nevím určitě, ale o Karpelesovi ano, jeho otec měl velkou konfekci nebo obchod s látkami v té ulici, co se po ní jde z Můstku na Staromák, a krám byl přímo na rohu té ulice a Staroměstského náměstí.“²² „Po Mnichově mi ještě poslali z Prahy lístek [...] a tam mi psali, že jsme se málem mohli stát občany Třetí říše. Má to dnes silně tragicko-ironický názvuk, protože jsme se těmi občany za půl roku stali, ale co se stalo s těmi dvěma, nevím. Mám matný dojem, že jsem Alexe potkal po válce v anglické uniformě, jenže to je asi to *Dichtung und Wahrheit*. [...] Pozoruješ, že moje staré vzpomínky

Muvřové včelerných stádí.

~~Průběh příběhu~~

Den počínal nad Sábozem Unkú. V Sáboři panoval nerovný zrak, neboť tento den měli se konati velké závody. Z parrnických Prymian vzlehl se přesně v 10 hodin výstřel z děla, který oznamoval začátek závodu. U stádku byl skrčená děm malý hlouček lidí. Kácelník Unkú, „Čerkyj mohharin“ a hlouček podnáčelníků obklopoval svého koně na němž seděl mladý, stodný jinoch.

U druhého koně byl velitel parrnosti, Wirklich, několik hodnostářů, jockey, Müller a pak cowboy Doyle vraný, „Pistole“ podle staré dlouhé pistole, který vynikal skotskou sílností.

„Uděl jsem dolar,“ pravil (což byla velká částka, ovšem pro něho, protože jiné sázky přesahovaly i 100 dolarů), „že to indiáni vyhraji!“

„Pistolko, vrátil jsem již penny, dám ti dolar ještě ho nazde!“ řekl jockey a cowboy uvarčivě odesel. Ale v tom již přišel pořadatel a vyexpedoval je se náhodní dráhy.

Oba jerdí a koně stáli již na svém místě. Běloúse zmocnili sčepné dráhy, ale to mělo význam jen v kabačce. Všchno napiasí očekávalo začátek závodu.

A vdom vrěskla pistole oznamující začátek závodu. Oba koně vyrazili ku

jsou často dojmy, v nichž se mísí už jako ve fikci pravda s imaginací, a jsou tedy napůl mylné. Ale mám teda dojem, že Alex Karpeles nebo Paul Pollack skutečně ten román, nebo jen jeho začátek vydali v tom časopise, byl cyklostylovaný, ale co bylo pak, čert ví. [...] Taky v tom časopise nebylo, že by to byl časopis ‚sionistický‘; ten

pojem jsme ani neznali, ale protože do anglického gymplu chodilo mnoho židovských dětí, tak jsem [později] napsal, že to byl časopis mladých sionistů, protože bolševici by to tak určitě nazvali.“²³

Jisté je, že „román“ *Mužové železných srdcí* existuje.²⁴ Není datován, autor nicméně vzpomínal, že ho sepsal v roce 1938, tedy před svým druhým pobytem u Onkla Otty: „Když jsem to psal, bylo mi čtrnáct let. Případ duševně zaostalého gymnazisty.“²⁵ Časový údaj nejspíš neodpovídá skutečnosti: jednak bylo v onom „předmnichovském“ létě autorovi stále ještě teprve třináct a jednak jeho tehdejší rukopis je zjevně bližší *Tajemné jeskyni* než básním, které začal psát v roce 1939. S vysokou pravděpodobností můžeme odhadnout, že dílo vzniklo přibližně v letech 1936—1937.

54

Vznik Pepíkova druhého opusu již neinspiroval James Oliver Curwood, nýbrž jiný jeho oblíbenec: Ernest Thompson Seton. Příběh byl zřejmě situován do období britsko-francouzských válek v Severní Americe, tedy do poloviny osmnáctého století, hemží se Angličany, bílými Američany a indiány a čtenář se mezi zneprátenými stranami orientuje poněkud obtížně. Ani historické ukotvení není nesporné, neboť o porážce Angličanů nakonec rozhodnou letecké útoky. „Román“ se omezuje na popis jediné bitvy, v níž mají hlavní slovo indiánský náčelník kmene Unků Těžký Mokkalín (který sem zřejmě utekl z Vinnetoua), velitel Angličanů Gobbers, kovboj Doyle zvaný Pistole a velitel pevnosti Wirklich (možná jako ohlas důkladné výuky němčiny, jíž byl tehdy Josef vystaven). Čtrnáctá stránka končí poznámkou „Pokračování příště“, nezdá se však, že by se k příběhu, který nešetří mrtvolami a skalpy, autor ještě někdy vrátil.

Josefovy literární zájmy se během studia na nižším stupni gymnázia přirozeně měnily. Divoši a dobytí zlatá ustupovali jiným typům

23 J. Š. autorovi, 14. 3. 2004.

24 Originál uložen v torontské Fisher Library, Josef Škvorecký Papers, Coll. 144, Box 30.

25 J. Š. autorovi, 14. 3. 2004.

hrdinů, i když tak činili pomalu a neochotně. S Tarzanem Edgara Rice Burroughse se Pepík sice rozloučil, alespoň chvíli však ještě setrval u pána Marsu Johna Cartera, tedy u jiné série téhož autora. Rád četl i knížky Richmal Cromptonové o Williamovi (v českých překladech Jirkovi), postrachu rodiny. A když měl zase jednou dočteno vše, co bylo doma po ruce, vypravil se tatínek ke knihkupci Raimanovi a přinesl od něj americký dobrodružný román jakéhosi Edgara Allana Poea, který mu pan Raiman „naléhavě doporučoval jako velice vhodný pro děti. Po večeři jsem se s ním zachumlal do peřin. Byl ilustrovaný, tak jsem si nejdříve prohlédl obrázky. Vyděsily mě. A samozřejmě mě přitahovaly k textu. Civěl jsem na ně znova a znova, přízraky s vykluhanými očima, nahnuté přes kraj škuneru, lidé jak kostlivci v převrácené lodi. Jmenovalo se to *Vyprávění Arthura Gordona Pyma* — a přišla maminka a poručila zhasnout. Jenže kniha byla magická a já se dávno naučil dětský trik, číst pod peřinou ve světle kapesní baterky. A tak jsem v tom pro oči zhoubném světle četl a četl, až jsem usnul do klasické dětské noční můry. [...] Kniha a její autor, jeho Pym a potom Berenice, Ligeia, Morella, celý hrůzný zástup mě pak provázel celý život“ (ŠKVORECKÝ 2012: 32).

DRUHÁ REPUBLIKA

Krátce poté, kdy Josef nastoupil do kvarty, byla v Mnichově uzavřena dohoda mezi Německem, Itálií, Velkou Británií a Francií, na jejímž základě muselo Československo postoupit Německu část svého pohraničního území. Předcházela tomu částečná mobilizace v květnu 1938, mnohá a marná politická jednání na různých úrovních, dlouhé měsíce opevňování ohrožených hranic republiky, a nakonec všeobecná mobilizace v září 1938. V posledních zářijových dnech se u Náchoda budovaly zátarasy na příjezdových silnicích, palebné pozice pro děla a kulometry a pozorovací stanoviště protiletectvé ochrany (například na věži náchodské radnice), do strážní pohotovosti nastoupili členové branných a tělovýchovných spolků (včetně Sokola) a vrcholily přípravy evakuace obyvatel. Poté však generál Syrový v rozhlase informoval

o podmínkách mnichovské dohody a veškeré občanské a národní vzepětí bylo zmarněno — což dokonala následující demobilizace. Ačkoli Náchodu a jeho nejbližšímu okolí nezpůsobila dohoda mocností žádné územní ztráty, místní občané ji nevnímali jinak než obyvatelé jiných krajů. Výmluvný je zápis Josefovy maminky v rodinné kronice: „Opuštění všemi — zrazení dosavadními přáteli — Francií — donuceni jsme byli vydat Němcům Sudety a mnohem, mnohem více. [...] Je úzko v duši, kde stále zní slova generála Syrového: Lépe snad by bylo nežít! Nesmíme však malomyslnět a s odvahou, spoléhající jen sami na sebe — sjednoceni musíme vpřed — pro lepší příští našich dětí budovat druhou republiku!“

56

Mnichovské události výrazně zasáhly do běžného provozu náchodského gymnázia. Rodiče již během září posílali své děti k příbuzným do přece jen bezpečnějšího vnitrozemí, takže podle vzpomínky tehdejšího ředitele Vávry přišlo 1. října 1938 do školy jen 151 žáků z celkového počtu 647.²⁶ Mnozí se po několika dnech vrátili, jen zhruba sedm desítek jich odešlo natrvalo. Naopak v následujících týdnech alespoň na čas přestoupilo na náchodské gymnázium více než 150 studentů z míst, která po Mnichovu připadla Říši (především z Trutnova), a natrvalo i tři desítky žáků ze škol slovenských.

Politická tragédie národa se pochopitelně promítala i do rodinných životů. Zatímco Josefův kolínský dědeček Karel Škvorecký zemřel již v únoru 1937 a katastrofy se nedožil, rakovnický dědeček Jan Kuráž se mnichovské dohody dočkal — a přežil ji o pouhé dva měsíce. „Zabrání jeho milované Šumavy zasadilo mu ránu, z které se již nevzpamatoval,“ napsala maminka do kroniky. Tím však nebyl rodinným ztrátám konec. Těsně před obsazením Československa zemřel strýc Pavel Münz i jeho žena, maminčina nejmladší sestra Marie (v prosinci 1938 si oba počeštili jméno a byli od té doby Mincovi. Bohužel jen dva

26 Vávra, Václav: „Kritické a osudové chvíle naší školy“. In: *Padesát let Státního reálného gymnázia v Náchodě. Almanach 1897—1947*. Náchod, Státní reálné gymnázium 1947, s. 22.

měsíce). V Josefově vzpomínce oba zemřeli v den příjezdu okupantů, tedy 15. března 1939. Rodiče mu řekli, že příčinou jejich úmrtí byl těžký zápal plic, Josef však o tomto vysvětlení později pochyboval. „Dnes si myslím, že spolu s tetou spáchali 15. března 1939 v den vstupu nacistické armády sebevraždu. Že by oba současně zemřeli na zápal plic?“²⁷ Maminka však v kronice zaznamenala úmrtí sestry a jejího manžela bez tajemného příšeří: „27. února 1939 zemřel po krátké těžké nemoci — chřipkový zápal plic — strýc Pavel a za týden [podle rakovnické matriky zemřelých 3. března — pozn. autora] rovněž na zápal plic naše všemi milovaná předobrá sestra Mánička. Nerozlučni v životě i smrti. Na hrobě nápis *Tys čekal, já přišla* vyjadřuje celou tragédii.“

Nějaký čas po smrti Münzových se ke Škvoreckým do Náchoda přestěhovala jejich „schovanka“ Anna Kurážová, která po dědečkově smrti bydlela u strýce a tety. Tak se Josef ve svých téměř patnácti letech dozvěděl, že má sestru; tatínek ji dokonce oficiálně adoptoval, takže i ona od té doby nosila příjmení Škvorecká.

V temné a vlastně bezvýchodné situaci představovaly děti jedinou naději svých rodičů a u Škvoreckých tomu nebylo jinak. Byly to však naděje velmi nejisté a vlastně zoufalé. „Jaký Osud čeká nás a hlavně Pepíka? Jen za jeho zdraví a štěstí denně Boha prosím,“ zapsala maminka do kroniky. „Je na svůj věk tak duševně vyspělý, že to i p. profesory překvapuje. Dělá si velké plány do budoucna, Všemohoucí, dopřej mu jejich splnění. Začal se učit anglicky s velkou chutí, na klavír těž. Jen zdrav aby zůstal!“

Zatímco chuť do studia angličtiny Pepíkovi skutečně nechyběla, důvěra v učebnici pro samouky mu dlouho nevydržela. Shodou šťastných okolností se vedení gymnázia právě v té době (v roce 1939!) rozhodlo zavést do učebních plánů k povinné němčině také výuku angličtiny jako povinně volitelného předmětu. O volbě mezi jazykem Edgara Allana Poea a nemilovanou francouzštinou nemusel Josef zpočátku vůbec přemýšlet, jenže podobně jako on se rozhodla i převážná většina

spolužáků. Ředitel Vávra byl povahou demokrat a ani v tomto případě nechtěl nikomu nic nařizovat. Jen poněkud upravil podmínky: ve třídě B, do níž dosud patřil i Pepík, se bude od kvinty učit francouzština, ve třídě A angličtina. Na konci kvarty mohou studenti přestoupit z třídy do třídy dle svého zájmu, jenže... V anglické kvintě A bude učit matematiku profesor Kešner, který sice na gymnázium nastoupil teprve před rokem, ale již se stal jedním z nejobávanějších pedagogů. V béčku bude týž předmět přednášet mírumilovný profesor Hlaváček. Výukou latiny bude v áčku pověřena profesorka Ullrichová, která rovněž nepatří k nejoblíbenějším, zatímco v béčku laskavý profesor Ptáček. Vávra byl zkušený psycholog: převážná většina původních zájemců o angličtinu okamžitě kapitulovala.

Student Škvorecký nikoli.

PÁNI PROFESOŘI

Mezi pedagogy, které Josef potkával na chodbách a v učebnách náchodského gymnázia, byli jako na každé škole lidé různých povah a dispozic. Na některé budoucí spisovatel brzy a rád zapomněl, jiní mu posloužili jako předobrazy vesměs vlídných literárních karikatur, avšak nechyběli ani profesoři, kteří jej do života významně vybavili, a to jak intelektuálně, tak i morálně.²⁸

Nejděčněji Josef vzpomínal na profesora Jiřího Propilka (1911 až 1976), který v jeho třídě sice učil jen jeden rok (češtinu v septimě), již dříve si však získal Josefovou důvěru a stal se jedním z prvních čtenářů jeho básnických pokusů. „Zahrnoval jsem ho rýmovanými plody svého nezralého ducha, on z nich citlivým instinktem, nebo snad se znalostí estetiky vybíral ty nejmíň nepodařené a analyzoval mi je jako pravý, ovšem laskavý profesionál.“²⁹ Kromě toho svému studentovi

28 Také informace o Škvoreckého studiu na náchodském gymnázium částečně čerpám z již zmíněné publikace Aleše Fetterse *Josef Škvorecký a Náchod* (FETTERS 2012).

29 Škvorecký, Josef: „Dříví do lesa“. In: *Sto let Jiráskova gymnázia v Náchodě*. Náchod, Jiráskovo gymnázium 1997, s. 62—63.

půjčoval knížky české i světové beletrie, a podílel se tak na formování Josefova čtenářského vkusu. Ačkoli byl aprobovaným ruštinářem, což tehdy nebylo běžné, zlaté časy ho po únoru 1948 nečekaly. O místo na gymnáziu jej připravila jeho osobní statečnost, doložená četnými vzpomínkami jeho kolegů: v říjnu 1949 na školení o dějinách sovětské Vsesvazové komunistické strany bolševiků (VKSb) například v citaci Tomáše Garrigua Masaryka označil komunistický režim za „neomylnický a inkvizitorský“, který „nemá s vědou a filozofií vědeckou nic společného“.³⁰ Protože podobně vystupoval i při výuce, odplatě neunikl a na jaře roku 1951 byl z gymnázia propuštěn; od té chvíle pobíral ubohý invalidní důchod a přivydělávat si mohl jen technickými překlady či příležitostnou rešeršní prací pro akademické instituce. Na jaře roku 1968 podnikli jeho někdejší žáci včetně Josefa Škvoreckého úspěšný pokus o Propilkovu rehabilitaci, takže v září téhož roku — bohužel v opět zásadně změněné situaci — se bývalý pedagog do školy vrátil a působil zde až do roku 1974; cestu k nové generaci studentů však hledal nesnadno. Další setrvání na gymnáziu mu znemožnil věk a vážná nemoc, jíž o dva roky později podlehl.³¹

K pedagogům, na něž bude Škvorecký v dospělosti rád vzpomínat, patřil také profesor výtvarné výchovy Zdeněk Balaš (1904—1997). Ačkoli Josef svůj výtvarný talent soustředěně nerozvíjel, příležitostně si již na gymnáziu pořizoval obrázky jako doprovod k vlastní juvenilní poezii a v raných padesátých letech se propracoval k docela osobitému stylu. To však věděli jen důvěrní přátelé, jimž zasílal ilustrované dopisy, a spolubojovníci z tankového praporu, kteří Josefovy kresby vídávali na kasárenských nástěnkách.

Dvěma Josefovým profesorům se dostane významných rolí v jeho budoucím literárním díle. Předlohou pro důstojného pána Melouna

30 Vojtěchovský, Zdeněk: „Léta 1945—1997. Vzpomínky nejen osobní“. In: *Sto let Jiráskova gymnázia v Náchodě*. Náchod, Jiráskovo gymnázium 1997, s. 26.

31 Srov. například Pohlei, Pavel: „Filolog, překladatel a pedagog Jiří Propilek“. *Rodným krajem* 2002, č. 24, s. 22—24; Fetters, Aleš: „Stoletý prof. Jiří Propilek“. *Rodným krajem* 2011, č. 43, s. 41—43.

byl důstojný pán Josef Plocek (1887—1958), učitel římskokatolického náboženství a jednatel Spolku pro podporování chudých studujících. Na kněze byl vysvěcen v roce 1910, do Náchoda přišel až v roce 1933, ale do dějin gymnázia se zapsal nesmazatelně. Jeho přezdívka Meloun byla prý skutečná a trvalá. „Byl vysoké postavy, hlavu měl téměř vyholenou a kladl ji na stranu,“ vzpomínala jedna z bývalých studentek. „Když neměl klobouk, vypadala jako meloun, rozložený přímo na ramenou. Byl to dobrotivý starý pán, který moc udělal pro chudé.“ Podle téhož zdroje „náchodská chudina prý znala přesně den, kdy bral gáži. Kdo nepřišel třeba ze studu sám, tomu pomoc přinesl. S duševními ubožáky, s lidmi z okraje společnosti mluvil stejně vlídně jako se vzdělanci“.³² Osud byl k Josefu Plockovi naštěstí přívětivější než k důstojnému pánu Melounovi: v nacistickém ani komunistickém koncentráku nikdy nebyl a umřel v péči svého synovce, primáře nemocnice v Ústí nad Labem.

Méně příjemné vzpomínky si Josef odnesl z hodin profesora matematiky a deskriptivní geometrie Čestmíra Kešnera řečeného Bivoj (1901—1948), v jiných třídách Lambda. Také on se stal nepominutelnou, byť „laskavě negativní“ postavou Škvoreckého kosteleckých próz. „Nějak se nepamatuju, že by příliš mnoho Bivojových žáků z matiky propadlo. Nepamatuju se, že bych sám kdy propadl, ačkoliv řešení rovnic s dvěma neznámými zůstalo pro mne navždy záhadou. A vzpomínám, jak prof. Kešner — jak to u matematiků bývá, zapřísáhlý šachista — zachmuřen seděl v Beránku nad šachovnicí a nemohl pochopit, že šlachovitý kvartán Luděk Pachman ho právě matoval.“³³

Ve Škvoreckého románech ovšem ještě hůře dopadli tělocvikáři, kteří se v jeho třídě vystřídali nejméně tři, žádného z nich však Pepík

32 Čtvrtečková, Alena — Škrabka, Ladislav: „Josef Plocek — kněz humanista a přítel náchodské chudiny“. *Náš čas* (Náchod) 37, 1997, č. 30, 29. 7.

33 Škvorecký, Josef: „Dříví do lesa“. In: *Sto let Jiráskova gymnázia v Náchodě*. Náchod, Jiráskovo gymnázium 1997, s. 62—63. — Luděk Pachman (1924—2003), po jeden rok Škvoreckého spolužák na gymnáziu, později československý, a ještě později německý šachový velmistr, inspiroval postavu šachisty Bukavce z románu *Mirákl*.

svým provedením skoku přes kozu či vrhem koulí příliš neuchvátil. Autorem později často citovaného výroku „Škvorecký, vy na těch bradlech visíte jak pytel hoven“ byl Jaroslav Remeš (1909—1944), který na gymnázium nastoupil v roce 1940 a Josefa učil v sextě a septimě. V téže době spolu s přáteli založil sokolskou odbojovou buňku, k níž se však později přidal konfident gestapa, které skupinu v březnu 1943 zlikvidovalo; Remeš byl vězněn v Terezíně, Osvětimi a Buchenwaldu, kde v lednu 1944 zahynul. Méně tvůrčí pozornosti Josef věnoval latinářce Anežce Ullrichové (1905—1987), s níž se potýkal v kvintě a sextě. Sama absolventka náchodského gymnázia navzdory své klasické aprobaci (latina — francouzština) později „doslova propadla marxistické víře a politické praxi té nešťastné doby“,³⁴ což by se zajisté dalo říct i méně laskavě... U toho už ovšem Škvorecký nebyl.

Ke svému angličtináři Zdeňku Vojtěchovskému (1912—2001), přezdívanému Vojta, byl Josef zprvu poněkud kritický. V jeho vzpomínkových textech se objevují zmínky o tom, že Vojtěchovský byl nedostudovaný (a tedy nedokonalý) anglista, jemuž v absolutoriu zabránilo uzavření českých vysokých škol nacisty v listopadu 1939. Mnohem významnější okolností byl však zřejmě fakt, že ani výuka „živé angličtiny“ na fakultách tehdy nebyla dokonalá, o čemž se Josef ostatně za pár let přesvědčí osobně, a k mimoškolnímu sebezdokonalování neměli studenti dostatek příležitostí. S panem profesorem nicméně Josef nakonec navázal hezké vztahy, snad i proto, že se vídali také v hodinách češtiny, v nichž pedagog uplatňoval na svou dobu moderní metody a nevyhýbal se soudobé literatuře; kromě toho dokázal brzy rozpoznat Škvoreckého literární talent. Po válce se s Josefem dokonce potkají v Praze na filozofické fakultě coby spolužáci, protože teprve v té době — po šesti letech — bude Vojtěchovský moci složit i druhou státnici. Jako jeden z náchodských patriotů na gymnázium setrvá až do svého odchodu do důchodu v roce 1974 a o patnáct let později se

34 Vojtěchovský, Zdeněk: „Léta 1945—1997. Vzpomínky nejen osobní“. In: *Sto let Jiráskova gymnázia v Náchodě*. Náchod, Jiráskovo gymnázium 1997, s. 27.

Ve třídě se spolužáky; Josef sedí zcela vlevo

navzdory pokročilému věku zúčastní činnosti místního Občanského fóra. I Zdeněk Vojtěchovský bude jednou překládat Škvoreckého povídku (respektive vzpomínku „Jak jsem se učil německy a anglicky“ — ŠKVORECKÝ 1996a: 17—28) — a to paradoxně z angličtiny do češtiny.

Protože však Pepík nebyl s výukou angličtiny na gymnáziu příliš spokojen, nezbylo mu, než si — s pomocí rodičů — hledat kvalitní soukromou učitelku. Nebylo takových mnoho, a v Náchodě už vůbec ne. Přesto ji našel: slečna Božena Pokorná (později provdaná za někdejšího tajemníka Osvobozeného divadla Jana Mikotu) podle jeho vzpomínky trávila mladá léta v Anglii, kde byl její otec obchodním zástupcem několika domácích firem a v roce 1938 se ne právě šťastně rozhodl k návratu. Slečna Pokorná tedy nebyla rodilá mluvčí, kvalifikovanější učitelku praktické angličtiny si však Pepík přát nemohl. Oceňoval její originální metody (jazyk se učil mimo jiné z textů divadelních her, takže se při té příležitosti vzdělal i v oblasti britského dramatu) a jednou radou své učitelky se řídil ještě v exilu: Když mluvíš sám k sobě, mluv anglicky! (ŠKVORECKÝ 1996a: 24—25). Kromě hodin u slečny Pokorné trávil další hodiny u rádia při poslechu BBC

a později anglického vysílání švýcarského rozhlasu, četl vše, co se mu podařilo sehnat, a dokud to bylo možné, chodil na projekce ovšemže nedabovaných amerických filmů do Bia Sokol (které se za protektorátu po vynucené změně názvu jmenovalo Adria).

CHEMICKÝ POKUS

Jarní měsíce roku 1939 přinesly i jednu pozitivní událost, byť šlo o zcela soukromou radost ještě ne patnáctiletého gymnazisty: jeden z jeho literárních pokusů vyšel poprvé tiskem. Zasloužil se o to Pepíkuv starší spolužák Jaroslav Suchý, který jako student sexty na jaře roku 1938 z dlouhé chvíle a tvůrčího přetlaku založil třídní časopis. Nejprve se k němu přidalo jen pár spolužáků, záhy se však do věci vložil středoškolský odbor vysokoškolského spolku Bor a Jarka Suchý s ním za podpory ředitele Vávry vyjednal převratnou změnu: od nového školního roku bude časopis *Honíme se po učenosti* vycházet pro celou školu a tiskem! Náklad byl stanoven na tři sta kusů a 26. října 1938 vyšlo první číslo. Po prvotním nadšení však zájem spolutvůrců ochladl a „nakonec musel člověk dvě třetiny čísel vyplnit sám pod různými pseudonymy“, jak si Suchý po čase posteskl.³⁵ Zajisté i proto jednou o přestávce přivítal kvartána Škvoreckého, který mu přišel nabídnout k uveřejnění krátkou povídku „Chemický pokus“. Nešlo v ní o nic víc než o studentský humor: absolvent gymnázia v rámci pokusu, který má ověřit smysl mnohaleté docházky do hodin chemie, bezděčně vytvoří nebezpečnou výbušninu, o níž však nikdo netuší, kdy skutečně vybuchne. Dům i budovy v sousedství jsou vyklizeny, obyvatelstvo v mdlobách i při vědomí vyneseno na ulici, mladý „chemik“ uvězněn pro ohrožování veřejného pořádku — a čeká se. Ještě dříve, než pachatele dostihne podrobná zpráva o výbuchu, dorazí za ním do cely delegace studentů s kyticemi a slovy díky — neboť budovou, donedávna

35 Suchý, Jaroslav: „Jak jsme se honili po učenosti“. In: *Padesát let Státního reálného gymnázia v Náchodě. Almanach 1897—1947*. Náchod, Státní reálné gymnázium 1947, s. 98.

práci, neshlukovalo se na ulicích a vystříhalo se jakýchkoliv poznámek, aby nedošlo k nedorozuměním, jichž následky by byly nedozírné.“³⁶ Z amplionu umístěného v jednom z oken radnice slyšeli místní občané i další pokyny: při pochodech německého vojska náchodskými ulicemi je třeba mít zavřená okna, v noci musí být v každém domě zachován naprostý klid, obchodníci necht přijímají německá platidla v naprosto neodpovídajícím kurzu jednu marku za deset korun — a jezdí se vpravo. Ve dvoře nedaleko elektrárny Němci zřídili polní kuchyni, do níž si Náchodčané mohli přijít pro polévku zdarma, a hned druhý den bylo českými (!) policejními orgány preventivně zadrženo prvních dvacet pět občanů (prý více než ve srovnatelných městech).

První válečný školní rok 1939/1940 byl na náchodském gymnáziu zahájen až 1. října. Příčiny nebyly politické, nýbrž zdravotní: ve městě se objevila nákaza dětskou obrnou a ředitel se bál jejího šíření. Možná mělo toto opatření úspěch, avšak před jinou a historicky závažnější chorobou vedení gymnázia své studenty ani kolegy uchránit nemohlo. Nacistická ideologie začala téměř okamžitě pronikat do správy českého školství i do výuky. „Mimo normy rázu více formálního (úprava tiskopisů a razítek, vyvěšování vlajek a podobně) byly nám ukládány povinnosti značně obtížné a odpovědné,“ vzpomínal později ředitel Vávra. „Nejtížeji, pokud se pamatuji, na nás dolehla revize knihoven. Po provedení nesmyslného nařízení, aby otisky razítek z doby rakouské i republikánské byly znehodnoceny, měli jsme z knihoven vylučovat nebo z žakovské knihovny do knihovny profesorské přeřazovat knihy ‚závadné‘, přičemž se rozsah ‚závadnosti‘, jedním oběžníkem stanovený, druhým oběžníkem rozšiřoval, takže se revize musela konat znova. Ministerská komise měla vypracovat seznam knih nezávadných, ale stanoviska dozorčích orgánů německých byla tak různá, že posléze bylo zakázáno půjčovat žákům knihy vůbec. Právě tak hloupá a nesmyslná

36 Sádlo, Václav — Čtvrtečková, Alena: *Náchod za protektorátu*. Liberec, Dr. Eva Koudelková — Nakladatelství Bor pro Regionální muzeum v Náchodě 2012, s. 11.

Začátek okupace v Náchodě

byla úprava učebnic, kterou jsme museli provádět ve třídě za pomoci žáků samých, takže jsme žáky přímo upozorňovali na ‚závadná‘ místa.³⁷ Když pan ředitel psal v roce 1947 tyto řádky, zajisté netušil, jak krátký čas ho dělí od chvíle, kdy si nejen náchodské gymnázium akci postupného vyřazování závadných knih a učebnic zopakuje.

V roce 1939 to byl ovšem jen začátek. Některé vyřazené učebnice se po krátkém čase a drobných úpravách vrátily do oběhu, při výuce češtiny a dějepisu bylo však nutno přejít na způsob vysokoškolských přednášek: profesor hovoří, student si zapisuje. Že si tím nacistická propaganda příliš neposloužila, je zřejmé. Záhy však přišlo opatření mnohem závažnější: v červnu 1941 bylo z rozhodnutí německých orgánů předčasně penzionováno osm profesorů včetně důstojného pána

37 Vávra, Václav: „Kritické a osudové chvíle naší školy“. In: *Padesát let Státního reálného gymnázia v Náchodě. Almanach 1897—1947*. Náchod, Státní reálné gymnázium 1947, s. 24—25.

Plocka („Melouna“) i ředitele Vávry. A spolu s nimi musel odejít i školník Beneš, bývalý legionář. Profesorský sbor byl sice posílen novými kolegy (například Jiřím Puchweinem [1914—1994], který se po válce pod pseudonymem Jiří Marek stane úspěšným prozaikem a scenáristou, mimo jiné autorem předlohy k televiznímu seriálu *Hříšní lidé města pražského*), všichni ovšem věděli, že ani tímto krokem se německá zvůle nenasytí.

Zosobnění zrůdnosti nacistického režimu představoval v očích náchodských pedagogů i studentů Gustav Werner, „člověk nízkého charakteru, alkoholik neurvalého chování, pitvorný šašek a nebezpečný zločinec v jedné osobě s minulostí vyzvědače pro republiku i nacistické Německo“.³⁸ Absolvent latiny a řečtiny (!) na pražské německé univerzitě se stal nejprve inspektorem Zemské školní rady se zaměřením na výuku němčiny na českých středních školách, brzy se však vypracoval do role vrchního dohlázeatele nad českými i německými školami na celém území protektorátu.³⁹ Do Náchoda přijel poprvé v prosinci 1941, kdy se prý ještě choval přijatelně, avšak jeho další návštěvy, k nimž podle dobových svědectví došlo v prosinci 1942 a v březnu a červnu 1943, náchodským pedagogům i studentům nadlouho zůstaly v paměti.

Také Josefu Škvoreckému: „Opravdu nevím, je-li to legenda, nebo skutečnost, jak do [Propilkovy] třídy [při výuce] němčiny vtrhl rovněž legendární (ale to je záporná legenda) zemský školní inspektor Werner a předvedl své oblíbené číslo: před zraky třídy profesorů hulvátsky vynadal, a jestliže se mu obzvláště nelíbil, zařídil, aby ho poslali do koncentráku. [...] A tahle patologická příšera, a proto čítankový nacist, jala se tenkrát před našimi zraky hulvátsky nadávat prof. Propilkovi, až se zadýchala. Do pauzy pronesl prof. Propilek větu, která snad je

38 Tamtéž, s. 25.

39 Šustová, Magdaléna: „Inspektor Gustav Werner a jeho vliv na fungování českých středních škol v Protektorátu Čechy a Morava“. *Historia scholastica* 2, 2016, č. 2, s. 15—25. — Werner byl v květnu 1945 zatčen a v dubnu 1947 popraven.

legenda, ale jak jsem svého milovaného učitele znal, velmi se k němu hodí. Pan prof. Propilek oslovil inspektora Wernera přesnou němčinou: ‚Ich lehre Goethes Deutsch, Herr Inspektor, ich lehre nicht Schweindeutsch.‘ Příšera zalapala po dechu, všichni jsme čekali, že prof. Propilka vidíme naposled, jenže Werner dech nechtyl, s jakými kletbami vypadl ze třídy a prof. Propilkovi se nic nestalo.“⁴⁰

Němcům velmi brzy došlo, že výuku humanitních předmětů nemohou nechat bez dozoru, a protože pro sestavení nových, říšské koncepci loajálních učebnic nesehnali dostatečně loajální autory, zahájili na podzim roku 1941 cyklus „odborných“ kurzů pro české pedagogy. V říjnu 1942 pak museli všichni vykonat zkoušku z německého jazyka. Počet hodin němčiny byl navýšen stejně jako dotace pro tělocvik, omezena byla výuka dějin české literatury a výuka dějepisu byla na čas zrušena úplně; Škvoreckého dějepisařku Zdeňku Trejtnarovou (1893—1970) ostatně přednášení v němčině trápilo psychicky i prakticky, ve sboru však zůstala. Naopak rodilá Němka Eva Althammerová-Švorčíková musela v roce 1942 ze školy odejít: inspektor Werner správně odhadl, že paní profesorka je a bude loajální spíše ke své domovině než k Říši, a odeslal ji učit prvňáky do německé obecné školy.

Největší pohroma školu postihla v srpnu 1942, kdy musela uvolnit budovu pro potřeby německých vojáků. „V gymnáziu od půdy do sklepa se jen hemžili, svými okovanými botami surově dupali, aulu proměnili v kantýnu, oltář vyhodili a zdi pomalovali opilými žoldněři. Každé ráno v parku s parádou vztyčovali krvavý hakenkreuz,“ vzpomínala slavná herečka náchodského ochotnického divadla Máňa Nesládková, jedna z prvních absolventek gymnázia a později manželka jednoho z tamních profesorů.⁴¹ Nový školní rok — Josefův maturitní — tak

40 Škvorecký, Josef: „Dříví do lesa“. In: *Sto let Jiráskova gymnázia v Náchodě*. Náchod, Jiráskovo gymnázium 1997, s. 62—63.

41 Nesládková-Čížková, Máňa: „Vzpomínky“. In: *Padesát let Státního reálného gymnázia v Náchodě. Almanach 1897—1947*. Náchod, Státní reálné gymnázium 1947, s. 67.

studenti vyššího stupně zahájili v prostorách obchodní školy (dnes Obchodní akademie v Pražské ulici), studenti nižšího gymnázia zamířili do budovy jedné z místních obecných škol.

KAMARÁDI

Po přestupu do „anglické“ kvinty A se Josef ve třídě opět sešel s Bertou Grymem a také s Jiřím Horákem, s nímž bude napříště sedět v lavici. Můžeme-li věřit beletrizovaným vzpomínkám v novele *Obyčejné životy*, byla jeho třída za protektorátních let poměrně soudržná, těžko však odhadovat, jaké vztahy se spolužáky „Joska“ — jak mu ve škole říkali — udržoval. Byl spíše uzavřený, příliš se neprojevoval, což si ostatní vysvětlovali jako jeho pýchu. Na samotném konci studia se sblížil se spolužačkou Libuší Fišerovou (v *Obyčejných životech* Nina), rád měl i Libuši Maršíkovou (Anka Pitašová). Mnohé spolužáky během osmi let poztrácel: z jednadvadesáti studentů, kteří v roce 1935 nastoupili do primy, jich odmaturovalo jen dvaapadesát. Jedním z těch, kteří k maturitě nedošli, byl Němec Rudolf Ceeh, jehož otec Franz patřil k nejaktivnějším kolaborantům v Náchodě; syn tedy musel — prý nepříliš ochotně — přestoupit nejprve do německé školy (v Praze složil takzvanou válečnou maturitu) — a poté do německé armády (oba jsou ve Škvoreckého knihách přítomni buď pod vlastními jmény, nebo pod literárním příjmením Sepp).⁴² Poúnorová léta třídní kolektiv rozdělila. Někteří se svezli na stalinské vlně (jeden spolužák se stal vysokým důstojníkem ministerstva vnitra, druhý působil jako velmi loajální obchodní zástupce československých podniků v různých zemích světa), na jiné tvrdě dopadla pěst dělnické třídy, před níž se jen dvěma podařilo utéct na Západ: nejprve brzy po únoru Jaroslavu Daškovi

42 Rudolf Ceeh (1924—2004) žil po válce v rakouském Klagenfurtu, stal se ředitelem jedné z tamních základních škol a v letech 1975—1984 byl poslancem za SPÖ. „Naposled jsem ho viděl jednou v zimě v Náchodě, když přijel na Urlaub z východní fronty, a ptal jsem se ho, jak to tam vypadá, na což odpověděl Radši se neptej.“ (J. Š. v mailu autorovi, 6. 6. 2002). Ceehův otec Franz (1899—1945) bezprostředně po válce spolu s manželkou skočil pod vlak.

(v *Obyčejných životech* Déml) a ještě před srpnem 1968 též Ivo Kleprlíkovi (Vejražka).

70 Josefovo přátelství s Albertem Grymem (1924—2001) vydrželo po všechna školní léta. Znali se od útlého dětství, chodili spolu do školy a do Sokola a sbližoval je i fakt, že Berta se podobně jako Josef marně pokoušel prosadit ve „zbabělecké“ jazzové kapele. Jako muzikanti se nicméně setkávali při vystoupeních její předchůdkyně, skupiny Red Music. Berta hrál na mandolínu, ta však do obsazení bandu příliš nezapadla, takže se rychle naučil na harmoniku, pak pro jistotu ještě na kytaru a navíc zkoušel komponovat a aranžovat. Jeho hlavním koníčkem ovšem byla fotografie (v této věci *Zbabělci* nelžou), kromě toho sportoval a především byl zapřažen v rodinné firmě — otec byl majitelem prosperujícího obchodního domu U města Paříže v centru Náchoda. Po únoru se vídat přestali: Josef jezdil do Náchoda čím dál méně, a ačkoli pan Grym starší mohl ve „svém“ obchodním domě zůstat alespoň jako zaměstnanec, Berta skončil na několik let u 57. pomocného technického praporu v Libušíně. A pak už bylo všechno jinak.

S Liborem Volným (1926—2005) se Josef na chodbách gymnázia potkával jen krátce. Mladší přítel, od mládí recitátor a herec nejen generačně příslušných rolí, totiž po kvartě přestoupil na Obchodní akademii. Protože si však získal náklonnost Josefova otce, docházel občas i do rodiny: na rozdíl od Pepíka mu nebylo zatěžko vystupovat na jevišti Městského divadla, takže není divu, že Josefu Škvoreckému staršímu padl do oka (v několika kusech mu prý hrál syna). Podobně jako Pepík psal Libor básně, na rozdíl od něj však tuto múzu nikdy neopustil. A po Pepíkově otci zdědil i povolání: po celý život pracoval jako bankovní úředník.

V náchodských ulicích se Josef nemohl minout ani s Vratislavem Blažkem (1925—1973). Celoživotní průsvihář sice nastoupil do náchodského gymnázia jen rok po Josefovi, brzy se však projevil jako nevládnutelný recesista, což mu mezi pedagogy mnoho sympatií nepřineslo. Školu opustil na konci kvarty pro špatný prospěch a odešel do učení k náchodskému drogistovi Antonínu Sládkovi. Po sérii

menších průšvihů a jednom regulérním požáru i zde po roce skončil a v sedmnácti odešel studovat na grafickou školu *Officina Pragensis* do Prahy, v čemž mu byl velmi nápomocen profesor Balaš, který ještě na gymnáziu rozpoznal jeho nadání. Až tady se Blažkovi v roce 1944 podařilo úspěšně dostudovat, jeho další životní kroky však doprovázely především múzy divadelní a filmové. Ostatně kouzlo jeho *Starců na chmelu* nebo *Světáků* působí dodnes.

Josefův poválečný odchod do Prahy přetrvá i přátelství s Jaroslavem Suchým (1921—2002), který — jak už jsme připomněli — byl redaktorem vůbec prvního časopisu, do něhož ještě nezletilý Pepík přispěl. Románový „Jarka Mokřý“ byl o tři roky starší než Josef, maturoval tedy již v roce 1940 a poté si našel místo v redakci místního týdeníku *U nás*. Jeho vydávání však nacisté tolerovali jen do začátku roku 1942. Jarka pak krátce působil jako pomocná síla v místní knihovně, potom však musel nastoupit do „*totaleinsatzu*“ a pracoval jako dělník v Kudrnáčově „gumovce“. Také on odešel v roce 1945 do Prahy na univerzitu, obor filozofie studovali s Josefem dokonce společně. Několik důvodů a příležitostí k setkáním a spolupráci jim v budoucnu poskytne i poválečný Náchod, do něhož se Jarka natrvalo vrátí a kde bude po celý aktivní život působit jako vedoucí, respektive ředitel Městské knihovny.

Nejdůvěrnějším Josefovým přítelem v protektorátních časech byl o rok mladší spolužák Bohumír Španiel řečený Bouša (1925—2009). „Nikdy jsem nezapomněl [...] na ta léta peripatetického kroužení po večerní Kamenici, kde jsme se studentským zápalem spřádali teorie o umění i donekonečna, a obávám se, že ne docela slušně, básnili o dívkách.“⁴³ Seznámili se prostřednictvím Jaroslava Suchého, neboť i Bouša stihl přispět do školního časopisu, nikoli však povídkami či básničkami, nýbrž obrázky. „Navštívil jsem Pepu několikrát v jeho bytě, kde měl svůj pokoj s klavírem, s bohatým výběrem gramofonových desek a pěknou knihovnou,“ vzpomínal Španiel na počátku svobodných

43 Škvorecký, Josef: [„Náchod, moje rodné město...“]. In: *Bohumír Španiel. Obrazy z 60.—90. let*. Katalog výstavy. Náchod, SGVUN 1998, s. 5—6.

časů v roce 1990.⁴⁴ „Diskutovali jsme spolu o všem, o současné válce, o fašismu, o umění, ale také o dívkách, o škole — zkrátka o životě kolem nás i v nás. Pepa mi ukazoval své první literární práce. [...] Básně mě zaujaly nezvalovským surrealistickým pojetím, a tak jsem mu k některým nakreslil ilustrace.“ Podobně jako jeho literární alter ego Rosta Pitterman byl Bouša nadaným výtvarníkem, který svůj talent rozvíjel pod vedením profesora Zdeňka Balaše již na nižším stupni gymnázia. Jeho jen o málo pozdější obrazy autenticky zachycují atmosféru protektorátních tancovaček, k nimž vyhrával Zachovalův jazzband, onen předobraz „zbabělecké“ kapely, a také tváře dívek, které při onom korzování po Kamenici potkával. O jednu z nich se s Josefem „utkali“ jako nekompromisní sokové, avšak nezájem, jímž slečna Marie na jejich nadbíhání reagovala, pomohl jejich přátelství zachovat bez nejmenšího šrámu.

PRVNÍ LÁSKY, JIŽ ZCELA NEFILMOVÉ

Není ostatně jisté, zda si Marie Dyntarová (provdaná Nosková, 1927—2012) jejich dvoření vůbec všimla. „Myslím, že na namlouvání nikdy nedošlo,“ poznamenala na Josefovou adresu po více než padesáti letech.⁴⁵ Pozornost, kterou jí zamlada tiše věnoval, prý docenila, až když si v roce 1976 přečetla *Prima sezónu*, kterou se Josefovi podařilo do Náchoda dopravit z Toronta i s věnováním. Ve *Zbabělcích* ji autor zachytil jako Dagmar Dreslerovou, v mnohem pozdější *Prima sezóně* však neodolal a vrátil jí reálné křestní jméno. Vytrvalé milostné dobývání — byť neúspěšné — je však zřejmě pouhou fikcí. „Pepík mě jen občas, spíše náhodou, doprovázel ze školy domů,“ vyprávěla později Tomáši Mazalovi. „On ale nebyl typ kluka, který by se mi líbil. Byl to hodnej kluk, vzornák, ale ne takovej, jak o sobě píše jako Danny. [...] S jejich

44 Španiel, Bohumír: „Vyprávění o Josefu Škvoreckém I“. *Nový čas* (Náchod) 31, 1990, č. 18, 3. 5., s. 3. Další čtyři pokračování Španielova vzpomínání vyšla v číslech 20—23.

45 Dočekal, Boris — Jirků, Irena: „Marie z Prima sezóny“. *Magazín MF Dnes* 1994, č. 45, s. 14—15.

partou jsem se moc nestýkala, oni byli starší, i když samozřejmě jsme se navzájem znali. Setkávali jsme se spíše náhodou, potají, když hrála ta jejich swingová kapela na těch načerno pořádaných tancovačkách. [...] Ale že by mně dal někdy Pepík pusu, nebo mě políbil?⁴⁶

Marie se v Náchodě objevila vlastně jen shodou nešťastných okolností. Studovat totiž začala v rodných Litoměřicích, odkud po záboru Sudet celá její rodina odjela nejprve k příbuzným do Chocně a po krátkém čase do Náchoda. O dívku ze sekundy či tercie by sextán Škvorecký asi pohledem nezavadil, pak se ale jednou vypravil do divadelního sálu v Beránku, kde — jak sám později vzpomínal — „náchodský smíšený sbor s hostujícím basistou z Národního Eduardem Hakenem zkoušel árii Vodníka z Rusalky. Vizuální vjem se slil vjedno s nádherou hudby. Sbor zpíval ‚Květiny bílé po cestě, po cestě všude kvetly‘ a laskavě zlomyslný osvětlovač namířil bodový reflektor na tvář jedné ze zpěvaček. Ozářil jím zlaté vlasy, ústa jako jahodu, velké holčičí oči...“⁴⁷

V době, kdy Joska maturoval, bylo Marii šestnáct let. Teprve, nebo už? Nakolik jí své city vůbec kdy projevil, není zřejmé. Možná zůstalo jen u dvou dopisů na růžovém papíře, které jí podle pozdějšího vyprávění napsal a snad i odeslal, nelze však vyloučit, že oba zabavil Mariin přísný otec dřív, než se dostaly do rukou adresátky. Pravděpodobně se nezdá ani to, že by kdy k Marii doputovaly básničky, které jsou jediným autentickým záznamem Pepíkovy lásky: „*Z myšlenek mých odvíjí se / Nit již láska říkájí / Snují ji jen pro Marii / S věčně stejnou nadějí // Že ji vezme že ji vezme / Do svých bílých prstíků / Že mi řekne že mi řekne / Přijď dnes ke mně Pepíku.*“ Anebo vážněji: „*Kde tvůj smích doznívá tam hledám východisko / Myšlenek které po visutém mostě / imaginace proudí V nich ty jsi tak blízko / Tak blízko u mne moje jediná // Tak blízko jsi že celý tento svět / Pomalu mizet začíná / A ty mi dáváš zapomnět / Že tvoje láska není má...*“

46 Mazal, Tomáš: *Ty dvě holky z Kostelce... a třetí z Černé hory?*. Vyšlo jako samostatná příloha 19. čísla časopisu *Výčepní list* v Příbyslavi roku 2010, s. 7.

47 Škvorecký, Josef: „Zachovalův band a Zbabělci“. (ŠKVORECKÝ — MĚDÍLEK 2002: 182)

Marie Dynťarová, ve Zbabělcích Dagmar Dreslerová

O Josefově literárním talentu nicméně Marie informována byla. „Dostali jsme za domácí úkol slohovou práci na téma Předvánoční nálada. Byli jsme kamarádi, a tak jsem Joskovi řekla — ty to umíš, napiš mi tu slohovku. Profesorka češtiny pak prohlásila, že nejkrásnější práci jsem měla já, ať ji přečtu nahlas. Líbila se a skoro všichni ve třídě se rozbřečeli. Nikdy jsem nepřiznala, že ji psal Joska. Tenkrát za to nic nechtěl, ani pusu, kterou by Danny určitě loudil.“⁴⁸

Nejméně dvě Pepíkovy básničky z té doby jsou roztomilým projevem obav, aby snad Bouša neměl u Marie větší štěstí než on, což hrozilo hlavně ve chvíli, kdy se Marie rozhodla, že se nechá talentovaným malířem — ovšemže ve vší počestnosti — portrétovat. Boušovým „ateliérem“ byla chata nad údolím zvaným Peklo (u cesty na Lipí), která byla vystavěna v posledních letech protektorátu, kdy totálně nasazený

48 Dočekal, Boris — Jirků, Irena: „Marie z Prima sezóny“. *Magazín MF Dnes* 1994, č. 45, s. 14—15. — Kdo ví, zda si Marie Nosková někdy přečetla jedno ze Škvoreckého juvenilních čtyřverší: „*Jen pište svoje kompozice / Vy dívky svůdných rtů a lící / Češtinářovy zřítelnice / Vidí kdo psal tu kompozici*“ (Škvorecký, Josef: *Divka z Chicaga*. Mnichov, Poezie mimo domov 1980, s. 11).

výtvarník hlídal její stavbu. V *Prima sezóně* bývá označována jako „Rostova chata“ a spolužáci a přátelé ji prý jako „Boušovu“ i chápali. Pro malíře to tedy bylo ideální místo, které by popřípadě mohlo skrýt nejen jeho umělecký výkon, což Josef dobře věděl: „*Nedej se malovati! / (Malovati = Milovati) / A nechod s ním do té chaty!*“

Přítele Španiela se však Joska bát nemusel. Mnohem nebezpečnější byl jiný soupeř. „*Nikoho prý nemiluje Marie / Jen jednoho co tak krásný je / A to já nejsem.*“ Marie se zamilovala do sportovně založeného a možná i krásného Františka Noska (ve *Zbábělcích* i jinde Franta Kočandrle). Doopravdy chodit s ním sice začala prý až po válce, zato už se nikdy nerozešli. Jednu z jejich dcer mohou zájemci spatřit na zadní straně obálky torontského vydání *Prima sezóny*, kde „zaskakuje“ za maminku.

75

Nedostupná Marie byla však v Pepíkových snech povětšinou jen půvabnou náhradnicí za jinou nedostupnou spolužačku. Ani Jaroslava Fibírová (provdaná Vojtíšková, 1925—2024), která do dějin světové literatury vstoupí jako Irena, se nenarodila v Náchodě. Na svět přišla v Užhorodě na Podkarpatské Rusi, kde její otec, někdejší legionář, působil jako vrchní zemědělský rada. V nedobrému roce 1938 byl přeložen do Náchoda a jeho dcera nastoupila do tercie zdejšího gymnázia. Na jaře roku 1939 si jí zde na chodbě v prvním poschodí poprvé všimne sotva patnáctiletý Joska a prudké oslnění ho poznamená na několik příštích let.

Járinka se v novém prostředí rychle zorientovala, sblížila se s několika sportovně založenými kamarády a mezi spolužáky si získala obdiv svými výkony v různých disciplínách. Jednou z nich bylo horolezectví. Do party patřil i Pražák Zdeněk Pechr, který neunikl totaleinsatzu a pracoval v jedné z náhodských továren (literárně zvětčen je jako Zdeněk Pivonka). Nepatřil však do ní Josef Škvorecký, byť prý i jemu se s pomocí šikovnějších sportovců tu a tam podařilo některou z Teplických skal pokořit. Jenže jak? „*[...] houpal jsem se zamotaný v samojisticích smyčkách nad vrškama smrků a borovic [...] a já se soukal po těch lanech jako netaentovaný pavouk [...], spárama mě museli tahat po laně a z kónických*